

Resultatsammanställning

**Kartläggning av Sveriges kommuner
gällande skolmåltidsverksamheten i
förskolan, grundskolan och gymnasiet**

Skolmatens vänner, mars-maj 2014

Argument

Innehållsförteckning

	<u>Sid</u>
Sammanfattning	2
Fakta om kartläggningen	3
- Bakgrund och syfte	3
- Målgrupp och register	3
- Metod och genomförande	4
- Undersökningsdeltagarnas anonymitet	5
- Kartläggningens genomförandeperiod	5
- Antal svarande och svarsfrekvens	5
- Huvudansvar för kartläggningen	6
- Hantering av webbenkät och telefonpåminnelser	6
- Uppdragsgivare	6
Bakgrundsfakta om de deltagande kommunerna	7
- Deltagande kommuner – uppdelat på län	7
- Antal elever på de kommunala grundskolorna	8
- Förekomsten av kostchef i kommunen	8
- Utbildningsnivån hos personalen i skolmåltidsverksamheten	10
Kostpolitiska program & policies/mål för "lagat från grunden"	12
- Förekomsten av kostpolitiska program i kommunerna	12
- Policy eller uppsatta mål för andelen "lagat från grunden"	14
- Kommentarer och förtydliganden gällande "lagat från grunden"	15
Ekologisk skolmat	18
- Uppsatta mål för andelen ekologisk mat i kommunens grundskolor	18
- Andelen ekologisk skolmat 2013 – utfall	19
- Förklaringar till varför andelen ekologiskt inte är större	21
Skolmatens ursprung – svenskt och/eller närproducerat	23
- Uppsatta mål för skolmatens ursprung	23
- Andelar svenskt/närproducerat kött i skolmaten 2013 – utfall	24
Kommunernas krav i livsmedelsupphandlingarna	26
- Användande av Miljöstyrningsrådet krav	26
- Andra krav än MRS:s kriterier	27
Livsmedelskostnaden för skollunchen	29
- Livsmedelskostnaden för maten i grundskolan	29
Uppmuntran av mindre producenter & leverantörer	32
Kommunpolitikernas engagemang i skolmaten	34
Avslutande kommentarer	35

Sammanfattning

- I 90% av kommunerna finns det en kostchef – en tydlig ökning sedan 2013 (84%).
- I en genomsnittlig kommun har 72% av personalen i skolmåltidsverksamheten i kommunens *förskolor* en storköksutbildning, kockutbildning eller liknande. Bland de som arbetar inom skolmåltidsverksamheten i de kommunala *grundskolorna* är denna andel utbildade personer 71%. I båda fallen är det en något ökad andel utbildade jämfört med tidigare år.
- Kostpolitiska program för de kommunala *förskolorna* finns i 66% av landets kommuner. Motsvarande program för grundskolan finns i 70% av kommunerna och för gymnasiet i 52% av kommunerna. Andelen kommuner med kostpolitiska program har ökat kraftigt under de senaste åren.
- 43% av kommunerna har tagit fram någon form av policy eller mål för andelen skolmat som är "lagad från grunden". I 2013 års kartläggning var andelen klart lägre (36%).
- Tre av fyra kommuner har satt upp mål för hur stor andel av skolmaten som ska vara ekologisk. Målen ligger i snitt på 27,3% ekologiskt. Utfallet för 2013 var betydligt lägre: under detta kalenderår var 18,5% av skolmaten (grundskolan) ekologisk.
- Huvudförklaringen till varför kommunerna inte har en ännu större andel ekologisk skolmat är att det kostar mer än konventionellt producerade livsmedel. I vissa fall – särskilt i storstadskommunerna – så kan även utbudet av ekologisk mat vara begränsat.
- Ytterst få kommuner har satt upp *konkreta mål* för hur stor andel av det kött som serveras i de kommunala grundskolorna som ska vara svenskt och/eller närproducerat – ursprungs krav kan ändå inte ställas i upphandlingarna. Däremot har ungefär hälften av kommunerna satt upp *generella mål* om att öka andelen svenskt/närproducerat kött (gris, nöt, fågel och vilt). Under 2013 var 67% av det serverade grisköttet svenskt/närproducerat. Motsvarande faktiska andelar svenskt/närproducerat var 72% för nötkött, 66% för fågel och 50% för viltkött.
- Miljöstyrningsrådets kriterier är mycket uppskattade och används av 81% av kommunerna för produktgruppen kött. För produktgruppen kyckling var det 74% som hade använt sig av MSR:s kriterier i den senaste upphandlingen och för produktgruppen ägg låg denna andel på 70%.
- Livsmedelskostnaden för lunchen i de kommunala grundskolorna låg under 2013 på 9,98 kr i snitt. I förra årets kartläggning (2012 års siffror) låg denna kostnad på 9,80 kr och året dessförinnan på 9,48 kr.
- Den kommun som lägger minst pengar på grundskolematen lägger i snitt 6,94 kr på en skollunch. Den kommun som lägger mest har en livsmedelskostnad för en skollunch på 14,74 kr – alltså mer än dubbelt så mycket som den mest "sparsamma" kommunen.
- Tre av fyra kommuner uppger att de i den senaste eller just nu pågående livsmedelsupphandlingen möjliggjort för mindre producenter och leverantörer att lämna anbud.
- Två av tre kostchefer upplever att politikerna i deras kommuner blivit mer intresserade och engagerade i skolmatens kvalitet under innevarande mandatperiod. Endast 4% av de svarande upplever att deras kommunpolitiker blivit mindre intresserade/engagerade i dessa frågor under mandatperioden.

Fakta om kartläggningen

Bakgrund och syfte

2007, 2011, 2012 och 2013 genomförde Skolmatens vänner kartläggningar av skolmåltidsverksamheten i landets kommuner. Syftet var att öka kunskapen om de måltider som serveras på landets kommunala förskolor, grundskolor och gymnasier. Kartläggningarna har haft olika fokus och frågeområden och resultaten har bidragit med viktig kunskap till debatten om den svenska skolmaten. Skolmatens vänner och LRF beslutade tidigt 2014 att genomföra ännu en kartläggning av svensk skolmat för att följa utvecklingen ute i kommunerna. Argument AB fick i uppdrag att designa, projektleda och genomföra denna studie.

Det bakomliggande syftet för Skolmatens vänner är att med hjälp av denna kartläggning inhämta och sprida kunskap om skolmaten i kommunerna, och på så sätt värna den mat som serveras till våra barn och ungdomar.

Målgrupp och register

Kartläggningen genomfördes inom samma målgrupp som i studierna 2007 och 2011-2013, nämligen bland kostchefer, kostansvariga eller motsvarande i landets 290 kommuner. Målgruppen är dock inte helt homogen och organisationen ser olika ut i de olika kommunerna:

- I en del kommuner har man delat upp administrationen i olika kommun-/stadsdelar, och i dessa fall kan det finnas kostchefer/kostansvariga i varje sådan mindre administrativ enhet.
- På andra ställen i landet har kommuner gått samman och delar på en kostchef.
- I vissa kommuner är det olika personer som har ansvar för maten i grundskolan respektive gymnasieskolan och båda kan tituleras kostchef/kostansvarig.
- I enstaka kommuner finns det ingen tjänsteman alls som hanterar frågorna om skolmat – det finns inget "mellanskikt" av tjänstemän mellan politikerna och de personer som praktiskt hanterar skolmatsfrågorna ute i verksamheten. Ansvaret för frågorna ligger i dessa kommuner på en folkvald politiker, nämligen ordföranden i den ansvariga politiska nämnden.
- Ett fåtal kommuner har valt att lägga ut även kostchefsfunktionen på entreprenad (t ex att en person på Sodexo är "kostchef" för en hel kommun).

Tanken med kartläggningen var att vi skulle få in ett svar per kommun, oberoende av hur kommunen är organiserad i dessa frågor och oberoende av den exakta titeln/befattningen hos den som är bäst lämpad att besvara frågorna. Det innebar att vi bara vände oss till en person per kommun (nästan uteslutande en kostchef, kostansvarig eller motsvarande). Om denna person saknade kunskap i någon speciell fråga fick han/hon samla in information internt för att sedan besvara frågan i enkäten.

Argument AB tog våren 2009 fram ett komplett register med bland annat personnamn, postadress, telefonnummer och e-postadress till alla kommuners kostchefer/kostansvariga. Registret ägs och används gemensamt av LRF Mjök och Skolmatens vänner. Detta register har använts i 2011-2013 års kartläggningar och användes även i år. Först krävdes dock en ordentlig uppdatering av registret, så att det blev korrekt och aktuellt.

Metod och genomförande

Datainsamlingen genomfördes med hjälp av en webbenkät. För att kunna skicka ut mail med länkar till enkäten krävdes e-postadresser till en person per kommun (kostchef, kostansvarig eller motsvarande). Som redan nämnts användes ett specialframtaget register för detta. Eftersom registret uppdaterades under våren 2014 höll det en hög kvalitet och vi lyckades nå fram till rätt person i så gott som samtliga kommuner.

Allra först skickades ett introduktionsmail ut till de 290 kostcheferna/kostansvariga (eller motsvarande) för att beskriva projektet och för att "förvarna" om att de inom kort skulle få ett mail med uppmaning om att delta i kartläggningen. Efter några dagar skickades sedan huvudmailet ut, i vilket det fanns en länk till webbenkäten.

När det hade gått ca två veckor skickades ett påminnelsemail ut till alla som vid det tillfället ännu inte hade besvarat enkäten. Ett andra och ett tredje påminnelsemail skickades sedan ut vid lämpliga tillfällen. När vi bedömde att vi inte skulle få in några fler svar med hjälp av e-postpåminnelser påbörjades arbetet med telefonpåminnelser. Vi ringde då upp till dem som ännu inte hade besvarat frågorna i kartläggningen. I de fall kostchefen inte kunde hitta något gammalt mail om kartläggningen mailade vi även över länken till webbenkäten.

När vi uppfattade att vi inte kunde få in några fler svar i webbenkäten "stängdes" datainsamlingen och de statistiska datakörningarna kunde göras. De resultat som togs fram var dels totalresultatet fråga för fråga (vad alla deltagande kostchefer/kommuner svarade), dels resultaten för olika undergrupper av svarande och hur dessa undergrupper skiljer sig från varandra. De undergrupper av svarande (så kallade nedbrytningar) som vi har tagit fram specifika resultat för är:

- kommuner som har respektive inte har några kostpolitiska program eller mål för maten i grundskolan
- olika kommunstorlekar räknat utifrån antalet elever i de kommunala grundskolorna
- kommuner med olika stor andel av skolmåltidspersonalen som har en storköksutbildning, kockutbildning eller liknande
- kommuner med olika stor andel ekologisk mat i sina grundskolor
- kommuner med respektive utan en policy eller ett uppsatt mål för andelen "lagat från grunden"
- kommuner med respektive utan en kostchef (eller motsvarande) i kommunen
- kommuner med olika andel svenskt/närproducerat kött i sina grundskolor
- kommuner som använder sig av respektive inte använder sig av Miljöstyrningsrådets kriterier i samband med livsmedelsupphandlingar
- de deltagande kommunerna indelade i Sveriges 21 län
- kommun för kommun (259 deltagande kommuner)

Kartläggningen var huvudsakligen kvantitativ, vilket innebär att frågorna hade fasta svarsalternativ och att resultaten i denna rapport presenteras i form av procenttal, medelvärden samt kronor & ören.

Att undersökningen huvudsakligen var kvantitativ hindrade oss inte från att också ha med ett mindre antal öppna frågor som genererade resultat av mer kvalitativ karaktär. Dessa öppna svar kompletterar de kvantitativa resultaten och ger mer "kött på benen" i analysen.

Undersökningsdeltagarnas anonymitet

Enkäten innehöll huvudsakligen frågor av faktakaraktär, d v s frågor som syftade till att kartlägga faktiska förhållanden i kommunerna (= offentliga uppgifter). Endast två frågor i enkäten kan anses vara uttalat personliga, d v s där vi frågar efter kostchefens personliga synpunkter. Även om vi inte tror att kostcheferna skulle uppfatta dessa lite mer personliga frågor och svar som direkt känsliga, så valde vi att låta respondenterna besvara just dessa båda frågor anonymt. I denna rapport kan man inte se exakt vilka frågor som var av ren faktakaraktär och vilka som var lite mer personliga och därför besvarades anonymt. Skillnaden i hantering av resultat är att uppdragsgivaren, Skolmatens vänner, kan se vad varje enskild kommun har svarat på de renodlade faktafrågorna, medan de inte kan se enskilda kommuners/kostchefers svar på de två anonyma frågorna.

Observera att de kommunspecifika resultaten inte finns redovisade i denna rapport, utan hanteras separat av Skolmatens vänner.

Kartläggningens genomförandeperiod

19 mars – 2 maj 2014

Antal svarande och svarsfrekvens

Totalt fick vi in svar från 259 kostchefer/kommuner.

Det saknas visserligen kostchef, kostansvarig eller motsvarande i några av landets 290 kommuner, men vi har ändå räknat ut svarsfrekvensen baserat på landets samtliga kommuner (290 st), och vi landar då på en svarsfrekvens på 89%.

Detta får anses vara en mycket hög svarsfrekvens och kartläggningen ger därför en rättvisande bild av skolmaten och kostnaderna för densamma i landets kommuner.

Observera dock att alla kostchefer/kommuner inte kunde besvara samtliga frågor. Framför allt är det frågorna om livsmedelskostnaden för skollunchen i grundskolan som en del har hoppat över. Just denna fråga är den svåraste att besvara i enkäten, och många kostchefer har haft svårt att få fram exakt den information som vi frågade efter. De har därför svarat "vet ej" eller hoppat över just denna fråga. Frågan om livsmedelskostnad för skollunchen i grundskolan besvarades ändå av så många som 197 kommuner.

Huvudansvar för kartläggningen

Fredrik Erfelt, Argument AB
070-560 03 42 eller fredrik@argument.nu

Hantering av webbenkät och telefonpåminnelser

Det administrativa arbetet med webbenkäten samt genomförandet av telefonpåminnelserna hanterades av PFM Research i Åre.

Uppdragsgivare

Annika Unt Widell, Skolmatens vänner
070-237 99 29 eller annika.unt@skolmatensvanner.se

OBS!

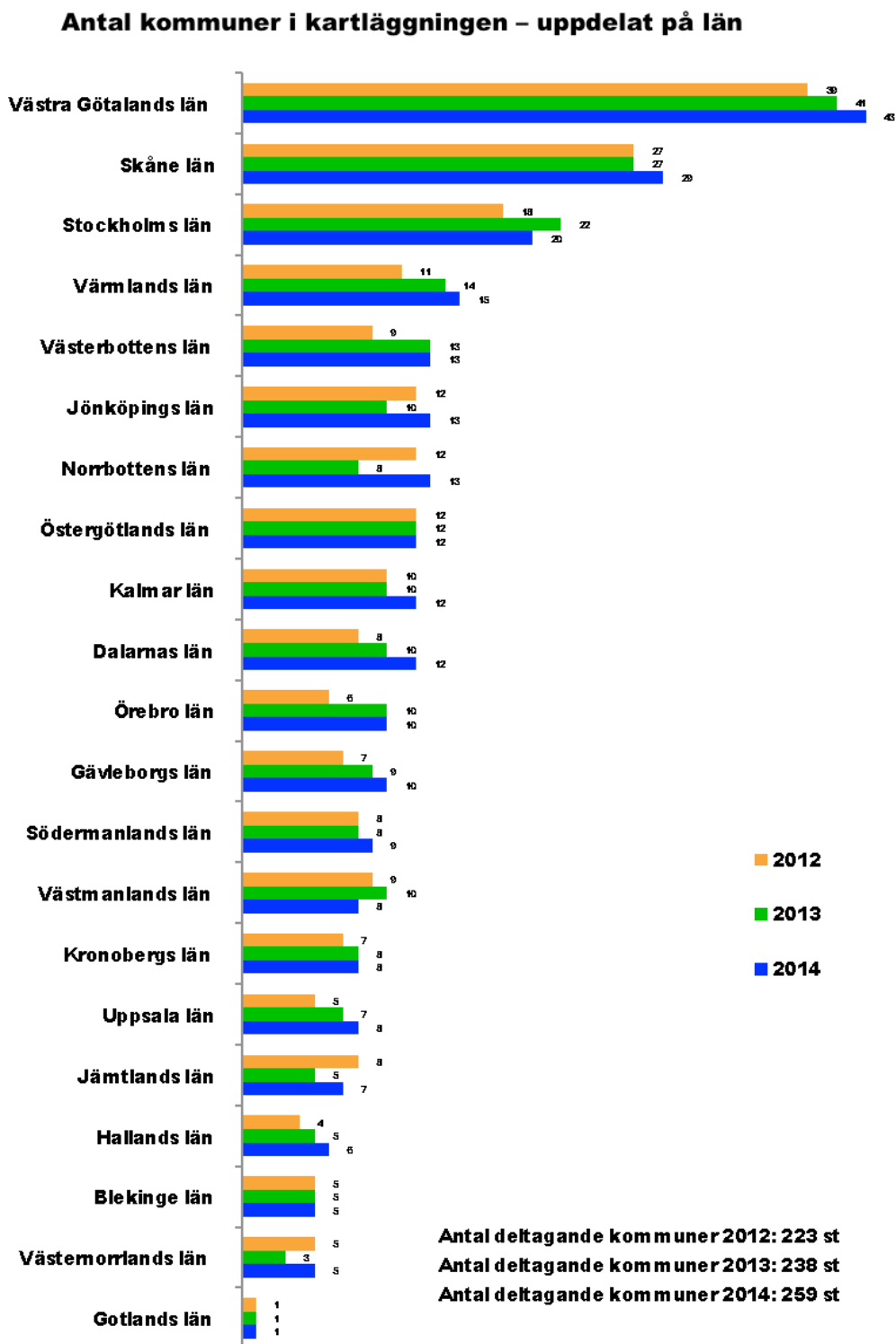
Två saker ber vi läsaren av denna rapport vara uppmärksam på:

1. För enkelhets skull används på flera ställen i denna rapport begreppet "kostchefer" när vi egentligen åsyftar "kostchefer, kostansvariga eller motsvarande".
2. När man summerar exakta procenttal kan man i vissa fall få ett något annat resultat än om man skulle summera motsvarande redan avrundade procenttal. Denna avrundningseffekt kan leda till att de olika svarsalternativen (staplarna i diagrammen) inte alltid summerar till exakt 100%.

Bakgrundsfakta om de deltagande kommunerna

Nedan följer ett antal diagram som ger lite bakgrundsfakta om de kommuner och de kostchefer (eller motsvarande) som besvarade frågorna i undersökningen.

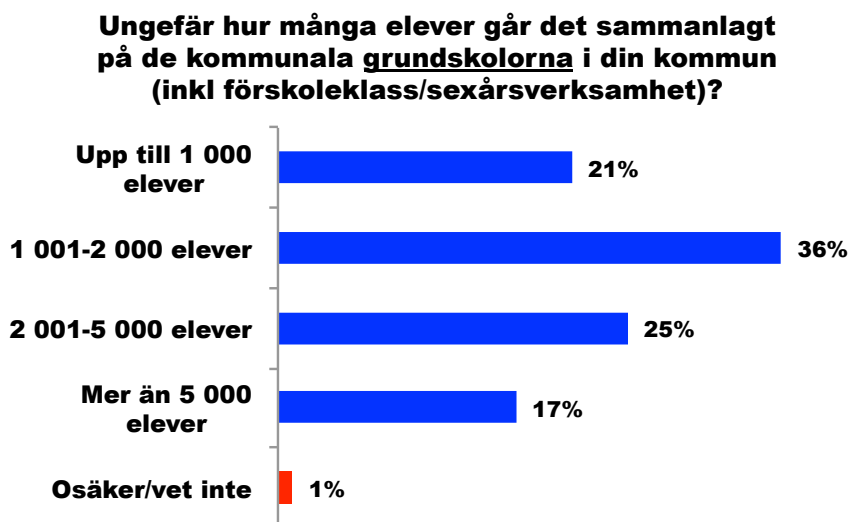
Deltagande kommuner – uppdelat på län

I diagrammet på förra sidan ser vi hur de svarande kommunerna fördelar sig mellan Sveriges 21 län. Inte helt oväntat finns det särklassigt flest deltagande kommuner (43 st) från "superlänet" Västra Götalands län, men även många kommuner från Skåne län och Stockholms län. Gotlands län består av endast en kommun (Gotlands kommun), varför det är helt logiskt att just detta län hamnar längst ner i diagrammet.

Vi ser också att antalet län som deltar i kartläggningen ökat år för år och att vi i år alltså har med 89% av kommunerna i studien.

Antal elever på de kommunala grundskolorna

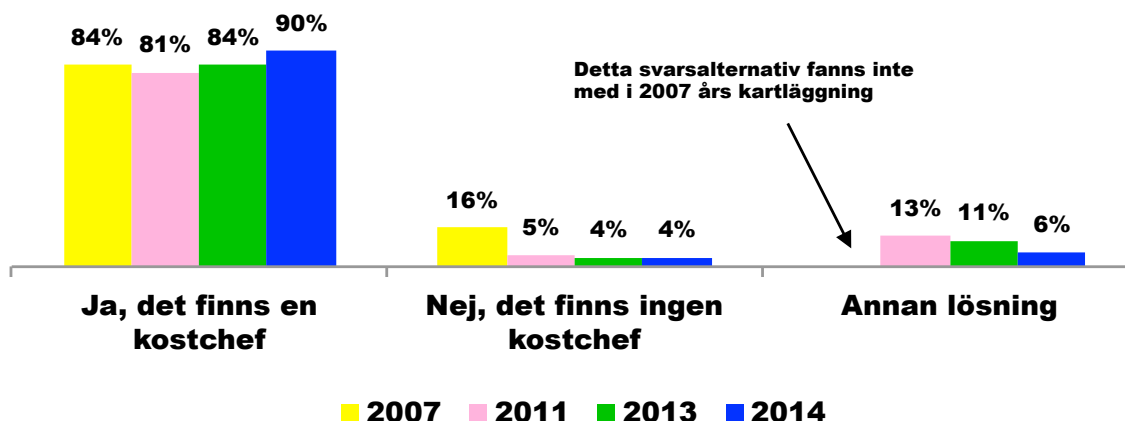

När vi granskar antalet elever i de kommunala grundskolorna ser vi att ungefär var femte kommun (21%) har färre än 1 000 inskrivna elever. 17% av kommunerna är så stora att de har mer än 5 000 elever i de kommunala grundskolorna.

Förekomsten av kostchef i kommunen

Finns det en kostchef i kommunen?

Observera att det är funktionen kostchef vi frågar efter. Om personen tituleras kostansvarig, måltidschef el likn spelar ingen roll – det är kostchefs-kompetensen och ansvaret för skolmåltiderna som är det intressanta

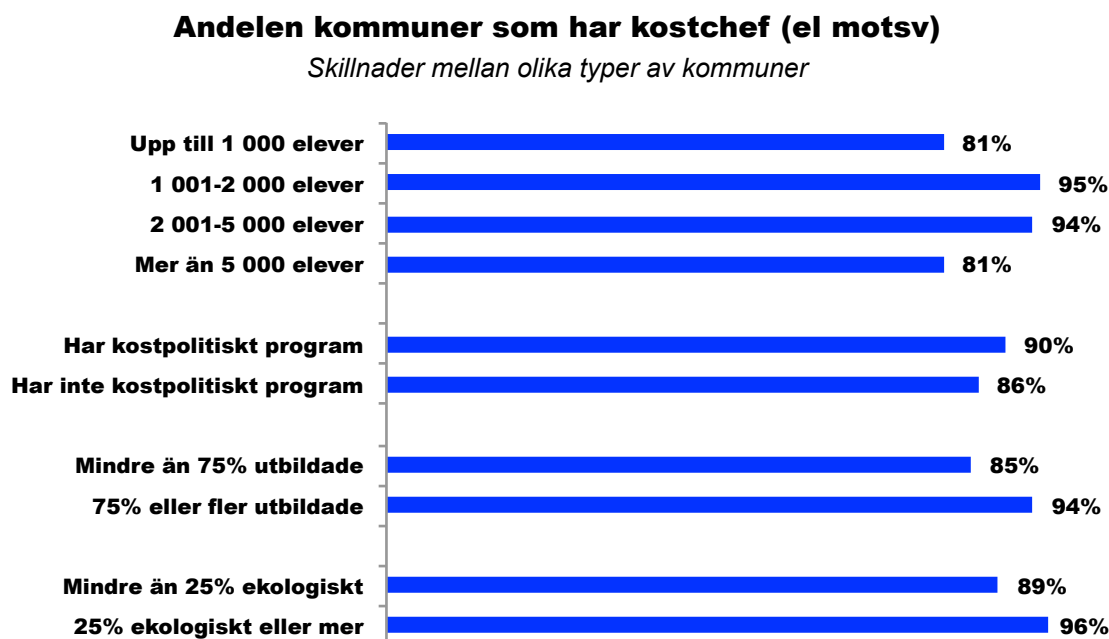
Längst ner på förra sidan ser vi hur stor andel av kommunerna som har en kostchef eller liknande befattning/person. Nio av tio kommuner uppger att de har denna funktion och endast 4% svarar nej på frågan. 6% uppger att de har "annan lösning" (se nedan).

Utvecklingen är mycket tydlig: allt fler kommuner skaffar sig en kostchef och bara på ett år har andelen ökat från 84% till 90%.

De 6% som markerade svarsalternativet "annan lösning" fick med egna ord skriva vad denna lösning innebär. Många av de svarande uppger att de har en person i kommunen (ofta de själva) som har närbesläktade arbetsuppgifter och ansvar som en kostchef, men som ändå inte riktigt kan anses vara just kostchef (eller motsvarande). Dessa personer/funktioner har en mängd titlar/befattningar: kostkonsulent, koststrateg, måltidskonsulent, affärsområdeschef, kökschef, enhetschef, utvecklingsledare kost etc.

I några få kommuner finns ingen central kostfunktion, utan varje enhet/skola (oftast rektor) ansvarar för sin egen kostverksamhet. Ytterligare ett fåtal kommuner har lagt ut delar av måltidsverksamheten – ibland t o m själva kostchefsfunktionen – på entreprenad (externt företag).

Det finns en del intressanta skillnader mellan olika typer av kommuner när det gäller förekomsten av kostchef. I diagrammet nedan ser vi några av dessa skillnader.

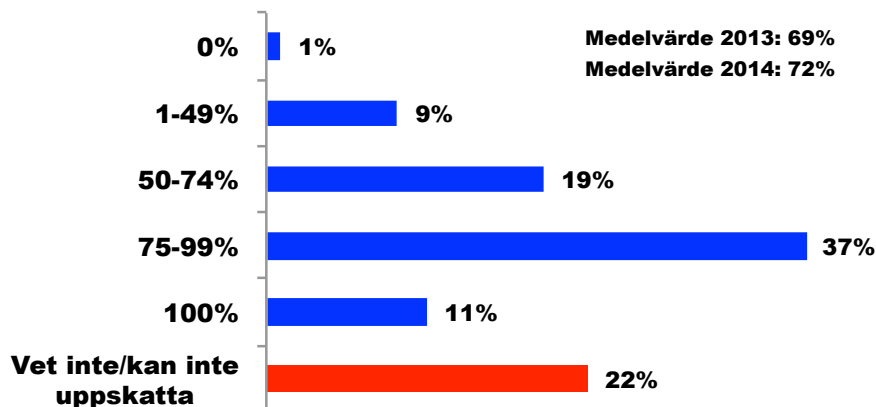

Kostchefer förekommer i störst utsträckning i medelstora kommuner (1 000-5 000 grundskoleelever). I dessa kommuner är det 94-95% som har kostchef. I de minsta och de största kommunerna (färre än 1 000 elever respektive fler än 5 000 elever) är det en betydligt lägre andel (81%) som har kostchef.

I diagrammet ser vi också att det är extra vanligt med kostchefer i kommuner som också har kostpolitiska program för grundskolan, i kommuner med en hög andel välutbildade personer i skolmåltidsverksamheten för grundskolan samt i kommuner som 2013 hade en hög andel ekologisk skolmat (mer än 25%).

Utbildningsnivån hos personalen i skolmåltidsverksamheten – kommunens förskolor och grundskolor

Hur stor andel (i procent) av personalen i skolmåltidsverksamheten i din kommuns förskolor har en storköksutbildning, kockutbildning eller liknande?

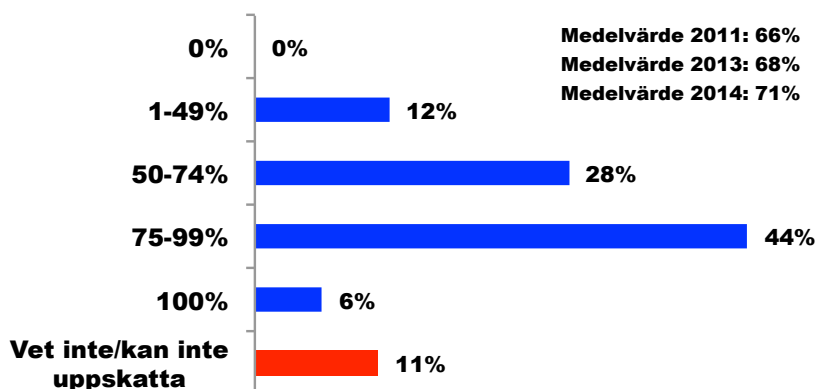
Sammantaget har 72% av personalen inom de kommunala förskolornas skolmåltidsverksamhet en storköksutbildning, kockutbildning eller liknande. Skillnaderna mellan kommunerna är dock stora och i var tionde kommun är det en minoritet av förskolornas skolmåltidspersonal som har denna typ av utbildning. I ungefär lika många kommuner (11%) har samtliga i personalen storköksutbildning, kockutbildning eller liknande.

Observera också att så många som 22% av de svarande inte kan uppskatta någon andel, utan svarar "vet inte" på frågan.

Även i förra årets undersökning ställde vi denna fråga, och då visade det sig att 69% av skolmåltidspersonalen i landets förskolor hade storköksutbildning, kockutbildning eller liknande. Det har alltså skett en ökning av utbildningsnivån hos personalen bara under det senaste året – något som naturligtvis är glädjande eftersom vi tydligt sett att en ökad utbildningsnivå påverkar verksamheten i positiv riktning.

Samma fråga ställdes för grundskolans skolmåltidspersonal, med följande resultat:

Hur stor andel (i procent) av personalen i skolmåltidsverksamheten i din kommuns grundskolor har en storköksutbildning, kockutbildning eller liknande?

Argument

I diagrammet längst ner på förra sidan ser vi hur stor andel av de kommunala grundskolornas skolmåltidspersonal som har en storköksutbildning, kockutbildning eller liknande. Resultatet påminner om det vi fick fram för förskolepersonalen; i en snittkommun i landet så har 71% av personalen i grundskolornas skolmåltidsverksamhet den nämnda utbildningen. En tydlig skillnad mellan förskole- och grundskoleverksamheten är att kostcheferna hade betydligt lättare att uppskatta utbildningsnivån hos grundskolepersonalen – endast 11% svarade "vet inte" på frågan.

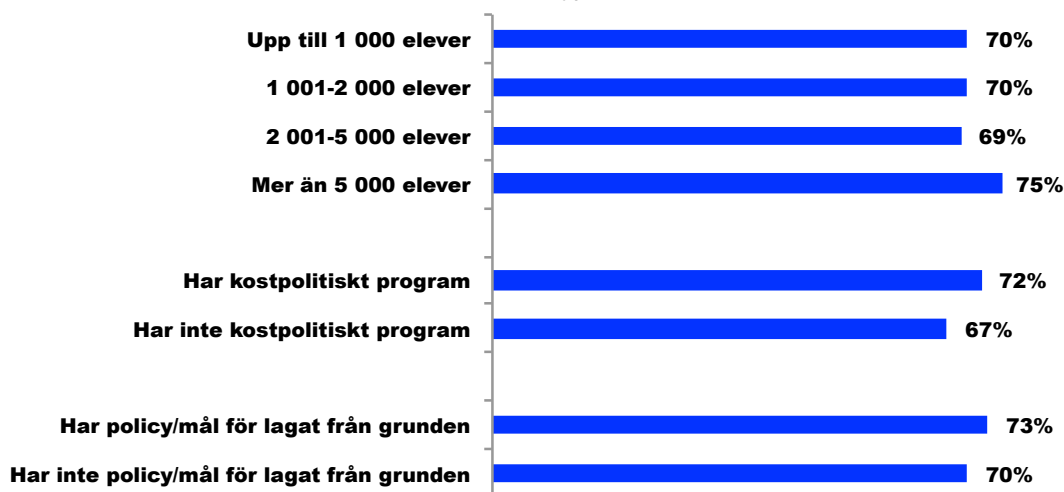
Även i grundskolornas skolmåltidsverksamhet har utbildningsnivån ökat de senaste åren. Denna fråga har ställts vid två tidigare tillfällen, 2011 och 2013, och vi ser en svag men ändå tydligt ökad andel utbildade år för år – från 66% 2011 till 71% i år.

Högst andel utbildad skolmåltidspersonal – såväl i förskole- som i grundskoleverksamheten – finns i de största kommunerna. Det finns också tydliga samband mellan å ena sidan hög utbildningsnivå, å andra sidan hög andel ekologisk skolmat, förekomsten av kostpolitiska program och policies/mål för "lagat från grunden", hög andel svensk/närproducerad skolmat samt användande av Miljöstyrningsrådets kriterier och krav i samband med livsmedelsupphandlingar.

I diagrammet nedan ser vi hur andelen utbildad skolmåltidspersonal i grundskolan skiljer mellan olika typer av kommuner. Som vi konstaterade ovan så ser mönstren ut på samma sätt när det gäller skolmåltidspersonalen i förskolan.

Andel av skolmåltidspersonalen (grundskolan) som har storköksutbildning, kockutbildning el likn

Skillnader mellan olika typer av kommuner

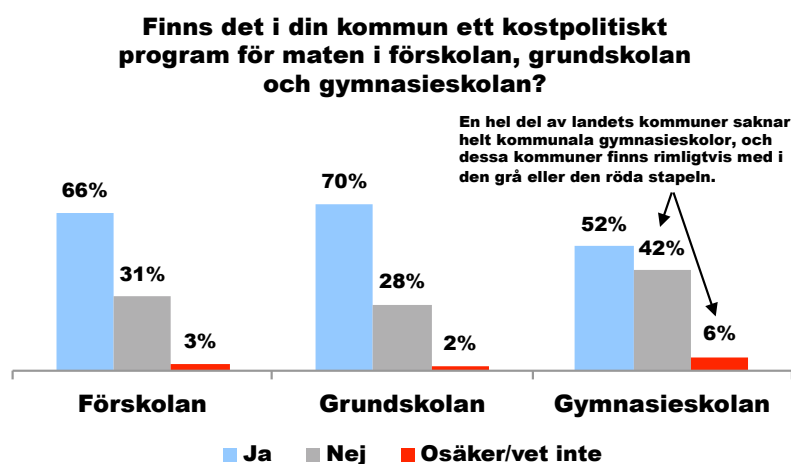

Kostpolitiska program och policies/mål för ”lagat från grunden”

I detta kapitel redovisas resultaten på ett antal frågor om förekomsten av kostpolitiska program respektive policies/mål gällande ”lagat från grunden”.

Förekomsten av kostpolitiska program i kommunerna

I diagrammet nedan ser vi hur vanligt det är att kommunerna tagit fram kostpolitiska program för maten i förskolan, grundskolan respektive gymnasiet.

66% av kommunerna har tagit fram ett kostpolitiskt program för förskolematen. För grundskolematen är det 70% av kommunerna som har denna typ av program medan siffran för gymnasiet är 52%. En av förklaringarna till varför det är betydligt mindre vanligt med kostpolitiska program i gymnasieskolan är helt enkelt att det saknas kommunala gymnasier i en hel del av landets kommuner.

Generellt gäller att de kommuner som har tagit fram kostpolitiska program eller mål för maten i förskolan också har tagit fram liknande program eller mål för grundskolematen samt för maten på gymnasiet (och vice versa). Endast ett fåtal kommuner har bara tagit fram kostpolitiska program för en eller två av dessa stadier (undantaget vissa kommuner som inte har några kommunala gymnasieskolor och som därför endast har kostpolitiska program för för- och grundskolan).

De minsta kommunerna – i detta fall räknat utifrån antalet grundskoleelever – har i mindre utsträckning tagit fram kostpolitiska program för de olika stadierna. I medelstora och stora kommuner är det betydligt vanligare med denna typ av program.

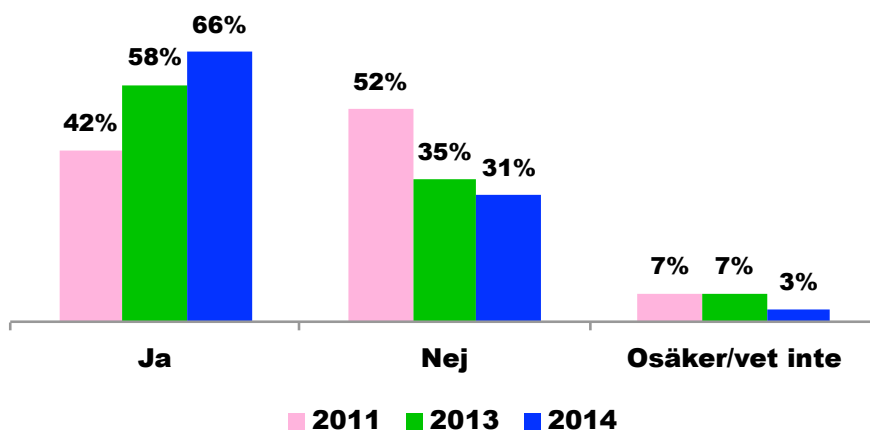
Ett annat starkt samband finns mellan å ena sidan förekomsten av kostpolitiska program, å andra sidan förekomsten av kostchefer; i kommuner som har kostchefer är det betydligt vanligare att man också tagit fram ett kostpolitiskt program.

Det finns också starka samband mellan å ena sidan förekomsten av kostpolitiska program för för-, grund- och gymnasieskolan, å andra sidan förekomsten av policies/mål för ”lagat från grunden”, användandet av Miljöstyrningsrådets kriterier i livsmedelsupphandlingarna samt personalens utbildningsnivå.

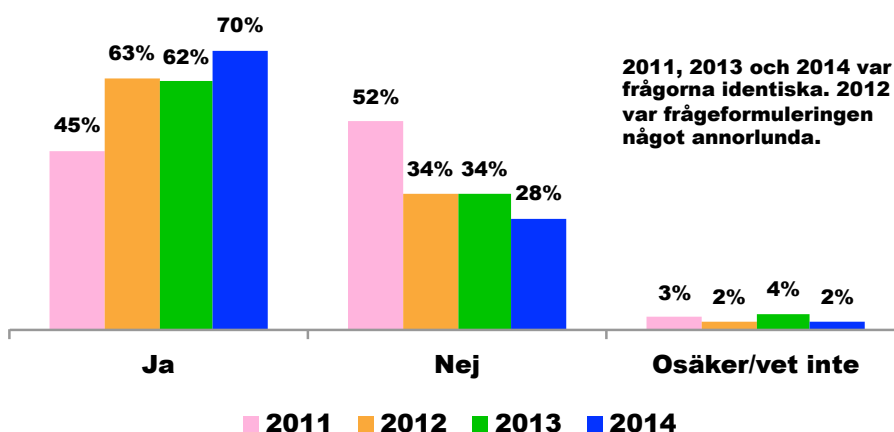
Med andra ord: ju mer man använder Miljöstyrningsrådets kriterier i sina livsmedelsupphandlingar, ju högre utbildningsnivån är bland måltidspersonalen, ju vanligare det är med policies/mål för "lagat från grunden" och ju högre andel ekologisk skolmat, desto mer sannolikt är det att kommunen också har tagit fram kostpolitiska program för sina kommunala för-, grund- och gymnasieskolor. Observera dock att vi bara kan se dessa samband i resultaten – inte vad som är orsak och vad som är verkan. Resultatet säger inget om vad det är som påverkar vad, bara att det finns ett tydligt samband mellan de olika parametrarna.

I tre diagram nedan ser vi hur resultaten på dessa frågor om kostpolitiska program utvecklats över tiden – ett diagram för förskolematen, ett för grundskolematen och ett för maten på gymnasiet. Har det på senare år blivit vanligare att kommuner tar fram kostpolitiska program, eller har det inte skett någon utveckling inom detta område? Observera att dessa frågor inte funnits med i samtliga kartläggningar som Skolmatens vänner gjort sedan 2007 – vilket förklarar varför det varierar lite vilka år som jämförs i diagrammen.

Finns det i din kommun något kostpolitiskt program för maten i förskolan?

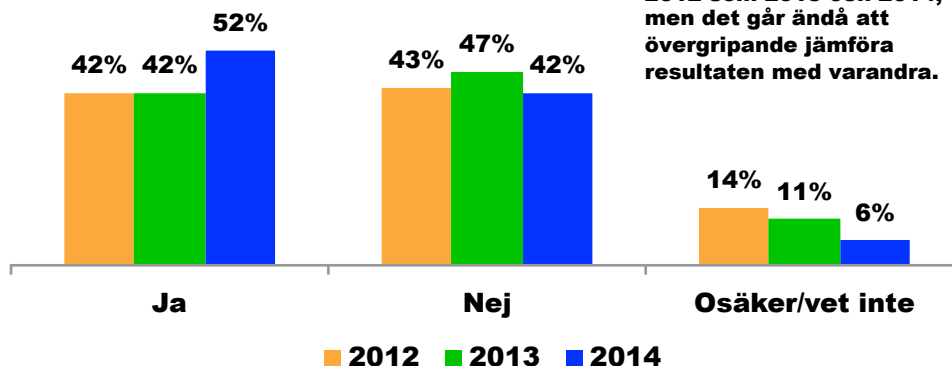
Finns det i din kommun något kostpolitiskt program för maten i grundskolan?

Finns det i din kommun något kostpolitiskt program för maten i gymnasieskolan?

En hel del av landets kommuner saknar helt kommunala gymnasieskolor, och dessa kommuner finns rimligtvis med i staplarna för "nej" och "osäker/vet inte".

Formuleringen av denna fråga var inte exakt likadan 2012 som 2013 och 2014, men det går ändå att övergripande jämföra resultaten med varandra.

I de tre diagrammen ovan ser vi att det skett en mycket kraftig ökning av antalet kostpolitiska program de senaste åren – framför allt mellan 2013 och 2014. Uppenbarligen har många kommuner tagit fram denna typ av dokument de senaste åren och då särskilt under 2013 eller början av 2014.

Om man granskar treårsperioden 2011-2014 ser man att andelen kommuner med kostpolitiska program för förskolematen ökade från 42% till 66%. Under samma period ökade andelen kommuner med kostpolitiska program för grundskolematen från 45% till 70%. När det gäller gymnasieskolan har vi bara siffror för åren 2012-2014, men under denna tvåårsperiod har andelen kommuner med kostpolitiska program ökat från 42% till 52%.

Intresset och engagemanget för skolmaten har ökat i landets kommuner under de senaste åren och ett vanligt sätt för politiker och tjänstemän att prioritera dessa frågor är just att ta fram kostpolitiska program. Själva processen för att samordna olika aktörer och intressen, d v s arbetet med att ta fram denna typ av program, är ofta lika viktigt som själva slutdokumentet.

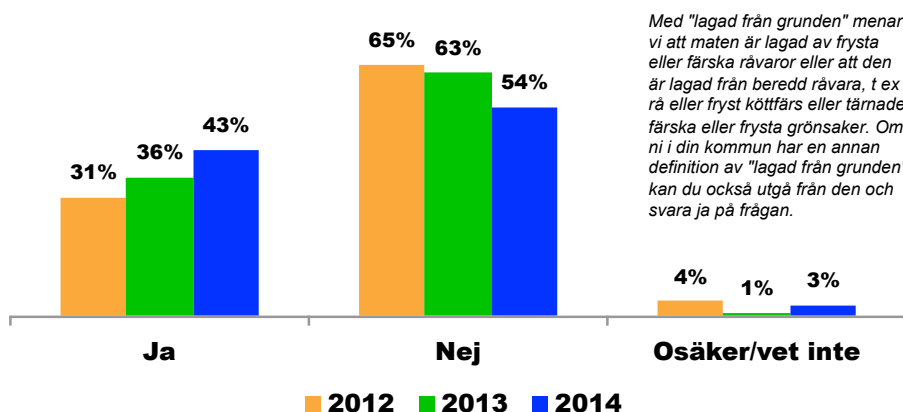
Policy eller uppsatta mål för andelen "lagat från grunden"

På senare år har frågan om "lagat från grunden" hamnat i fokus när det gäller den offentliga maten. Därför har vi de senaste åren ställt frågor om detta i våra skolmatskartläggningar av landets kommuner.

Observera att vi i denna fråga inte skilde på den mat som serveras i förskolan, grundskolan eller gymnasiet, utan vi fokuserade mer generellt på kommunernas riktlinjer för skolmaten.

I diagrammet på nästa sida ser vi hur vanligt det är att kommunerna har någon form av policy eller uppsatta mål gällande "lagat från grunden". För att alla skulle svara på samma sak så definierade vi vad vi menar med "lagat från grunden". Denna definition finns att läsa i diagrammet.

Har ni i din kommun någon policy eller något uppsatt mål för hur stor andel av skolmaten som ska vara "lagad från grunden"?

Som vi ser så har allt fler kommuner antagit en policy eller satt upp mål gällande "lagat från grunden". I årets kartläggning är det så många som 43% av kommunerna som svarar att de har denna typ av policies/ mål – en ökning med 12 procentenheter på bara två år.

I förra kapitlet såg vi att allt fler kommuner tar fram kostpolitiska program för skolmaten och nu ser vi alltså samma utveckling när det gäller policies/ mål för andelen "lagat från grunden". Ofta rör det sig om ett och samma dokument, d v s att ambitionerna gällande "lagat från grunden" är en del av det kostpolitiska programmet.

När man granskar resultaten mer i detalj så ser man också att det finns ett starkt samband mellan de kommuner som har ett kostpolitiskt program och de som har policies/ mål för andelen "lagat från grunden". Det går också att se en korrelation mellan förekomsten av policies/ mål för "lagat från grunden" och hög andel ekologisk skolmat. Med andra ord: en kommun som har en policy/ ett mål för andelen "lagat från grunden" har ofta också tagit fram ett kostpolitiskt program samt serverar en hög andel ekologisk skolmat.

Däremot finns det inga stora skillnader i resultat på denna fråga när man jämför olika kommunstorlekar, vilket alltså innebär att policies och mål för andelen "lagat från grunden" är ungefär lika vanliga i stora som i små kommuner.

Som vi sett i tidigare års kartläggningar kan även kommuner som svarade nej på frågan, d v s kommuner som saknar denna typ av policies eller mål, ha förhållandevis höga andelar mat som är lagad från grunden – bara att de ännu inte har några fastslagna riktlinjer eller mål för denna andel. Mer om detta inom kort.

Kommentarer och förtydliganden gällande "lagat från grunden"

Efter att ha frågat kostcheferna/kommunerna om de har några uppsatta mål för andelen "lagat från grunden" så fick de med egna ord, i en öppen fråga, beskriva och kommentera dessa uppsatta mål (de 43% som de facto har denna typ av mål). Och de 54% av kommunerna som inte har några mål för andelen "lagat från grunden" fick resonera kring det faktum att de saknar sådana mål.

En del kommuner uppgav att de inte har några nedskrivna mål om andelen "lagat från grunden" men att de ändå strävar efter att verkligen laga och servera sådan mat.

"Vi har inte angett vare sig mål eller procent, men lagar det mesta från grunden ändå, därför att det blir godare och bättre."

Vissa kommuner berättade att det saknas politiska mål i dessa frågor, men att kost-enheten satt upp egna mål att sträva mot.

"Det finns inget förankrat politiskt beslut angående fastställd mängd, men inom kostenheten har vi som mål minst 80%."

"Kostservice strävar efter att laga så mycket som möjligt från grunden, även om vi inte har en policy."

Bland de kommuner som har uppsatta mål om andelen "lagat från grunden" varierar det hur stor denna andel ska vara. Vissa kommuner nämner 60%, många talar om 75% eller 80% medan enstaka kommuner har som mål att all mat (100%) ska vara tillagad på detta sätt.

"75% av maten ska vara tillagad från grunden."

"Minst 80% av huvudkomponenten ska vara lagad från grunden."

Det finns också många kommuner som har uppsatta mål men som inte anger någon procentsiffra man strävar mot. Dessa kommuner talar istället om "så mycket som möjligt" el likn.

"Beslut finns om att vi ska tillaga så mycket som möjligt från grunden – nära gästen."

"Inga procenttal, utan bara en allmän ambition om 'så stor andel som möjligt'."

Vissa kommuner skriver inget om vilka mål de har för "lagat från grunden", men berättar däremot hur stora andelar de faktiskt har idag, d v s utfall istället för mål.

"Drygt 80% av de tillagade luncherna är lagade från grunden."

Många kommuner / kostchefer påpekade att ambitioner och mål gällande "lagat från grunden" varierar mellan olika produkter / typer av livsmedel.

"Det vi gör från grunden är: soppor, grytor, såser, köttfärslimpa, fiskgratänger, egen potatismos, potatisgratäng m m."

"Försöker att laga så mycket vi kan från grunden utan att slita ut vår personal. Vi köper färdiga köttbullar, men gör ofta andra färsrätter själva. Lagar soppor och såser från grunden."

"Sås, soppa, gratänger, grytor och köttfärsrätter lagas från grunden. Dock inte pannkakor, köttbullar, buljonger och ketchup."

Ett annat svar som en del kommuner ger är att de praktiska förutsättningarna skiljer sig åt mellan olika delar av kommunen eller mellan olika skolor. Bland annat styr förekomsten av tillagningskök möjligheterna att laga maten från grunden.

"Har ökat från ett till fem tillagningskök – allt för att få hemlagat och närlagat."

"Efter de förutsättningar de olika köken har ska så mycket som möjligt lagas från grunden. Kan skilja från kök till kök."

"Förutsättningarna ser lite olika ut i köken för att klara att laga från grunden."

En annan sak som kommenterades i denna öppna fråga var själva begreppet – även om man är positiv till företeelsen ifrågasätter man vad som verkligen menas med "lagat från grunden". Det finns många olika definitioner och det är svårt att jämföra kommuner med varandra i denna fråga.

"Det förs ju en diskussion om vad man egentligen menar med lagad från grunden. Erfarenheten har visat att man många gånger har olika definition på det begreppet."

"En definition behövs för att jämförelser ska kunna ske mellan olika kommuner."

"Ett modeord som gått över styr."

"Hur räknar man ut procentmål om lagat från grunden? Och vad räknas med? Känns luddigt."

Vissa kommuner hänvisar till Livsmedelsverket och utgår från (eller ifrågasätter) deras definition.

"Begreppet 'lagat från grunden' kan kännas godtyckligt. SLV har en beskrivning men jag tror att det bedöms väldigt olika."

"Vi följer Livsmedelsverkets pyramid för lagad mat från grunden."

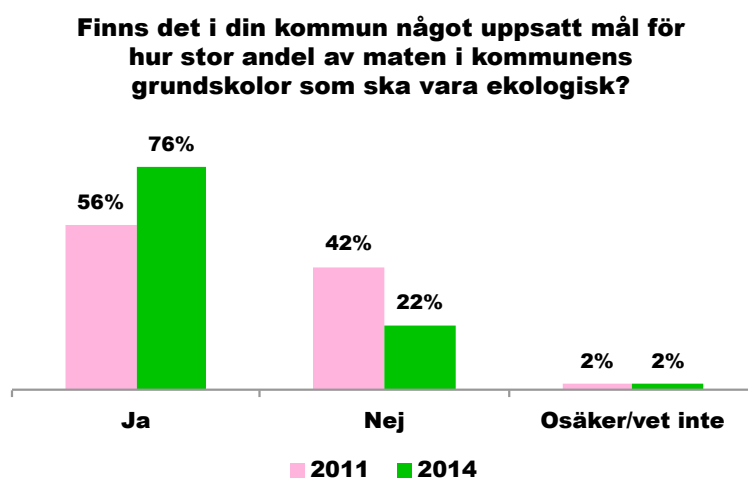
"Pyramiden som SLV tagit fram är en bra grund för att visa på komplexiteten med att prata om mat lagad från grunden."

Ekologisk skolmat

I årets kartläggning av kommunernas skolmatsverksamhet hade vi med några frågor om ekologisk skolmat. I detta kapitel redovisas svaren på dessa frågor.

Vi kommer att se hur vanligt det är att kommunerna har satt upp mål för andelen ekologisk skolmat samt hur stora dessa andelar är i de fall det finns uppsatta mål. Sedan kommer vi också att se utfallet, d v s hur stora andelar av skolmaten som de facto var ekologisk under 2013. Kostcheferna fick avslutningsvis svara på varför inte en större andel av skolmaten är ekologisk, d v s vad det finns för hinder mot att öka andelen ekologiskt framöver.

Uppsatta mål för andelen ekologisk mat i kommunens grundskolor

Tre av fyra kommuner (76%) har idag uppsatta mål för andelen ekologisk mat i grundskolan. 22% svarar att de inte har denna typ av mål idag och 2% är osäkra och svarar "vet inte".

Förra gången vi ställde denna fråga, 2011, var det endast 56% av kommunerna som hade satt upp mål för andelen ekologisk skolmat. På tre år har således ytterligare 20% av kommunerna skaffat sig denna typ av mål – en mycket kraftig ökning på kort tid.

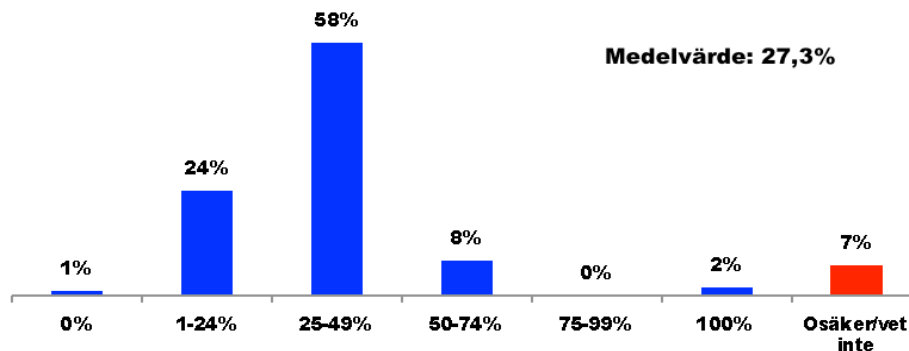
Om man granskar hur resultatet på denna fråga skiljer mellan olika typer av kommuner så ser man några intressanta mönster:

- Uppsatta mål för andelen ekologisk skolmat är betydligt vanligare i stora än i små kommuner. Bland de största kommunerna (mer än 5 000 grundskoleelever) är det så många som 95% som har satt upp mål för andelen ekologisk skolmat. Bland de minsta kommunerna (max 1 000 grundskoleelever) är denna andel endast 62%.
- Det finns ett tydligt samband mellan förekomsten av mål för ekologisk skolmat och mål för andelen "lagat från grunden": de kommuner som har satt upp mål för andelen ekologisk skolmat har nästan alltid mål även för "lagat från grunden".
- De kommuner som har uppsatta mål för andelen ekologisk skolmat använder sig – i betydligt större utsträckning än övriga kommuner – av Miljöstyrningsrådets kriterier i sina livsmedelsupphandlingar.

De 76% av kommunerna som i den förra frågan svarade att de har uppsatta mål för andelen ekologisk skolmat fick svara på hur stor denna andel är, d v s hur ambitiösa mål de har satt upp.

Hur stor andel av maten i kommunens grundskolor ska, enligt detta mål, vara ekologisk?

OBS! Frågan besvarades endast av de 76% som uppgav att deras kommun har ett uppsatt mål för andelen ekologisk skolmat

I nästan sex av tio kommuner (58%) ligger målet för andelen ekologisk skolmat någonstans mellan 25% och 49%. Var tionde kommun har som mål att en majoritet av skolmaten ska vara ekologisk och i 2% av kommunerna vill man att all mat i grundskolorna (100%) ska vara ekologisk. I var fjärde kommun ligger målet under 25% ekologiskt och 7% av kostcheferna vet inte vad målet ligger på. I några av de 7% av kommunerna där kostchefen svarat "osäker/vet inte" kan det vara så att målet för andelen ekologisk skolmat inte är formulerat som ett exakt procenttal. Kanske är målet i vissa kommuner formulerat som att man ska "öka andelen ekologisk skolmat" eller att man ska ha "en så hög andel ekologiskt som möjligt"?

Om man räknar ut ett medelvärde på hur högt detta mål ligger så landar det på 27,3%. Med andra ord: i en genomsnittlig kommun som har uppsatta mål för andelen ekologisk skolmat ligger detta mål på 27,3% ekologiskt.

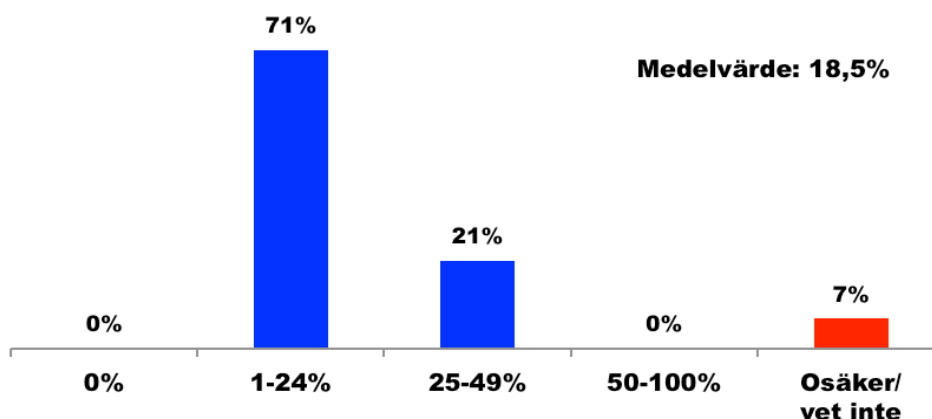
Generellt gäller att ju större kommun, desto mer ambitiösa mål för andelen ekologiskt. I de största kommunerna (mer än 5 000 grundskoleelever) ligger målet i snitt på 38% ekologiskt. I de minsta kommunerna (mindre än 1 000 grundskoleelever) är detta snittvärde endast 22% ekologiskt.

Kostcheferna fick också skriva ner vilket år andelsmålen ska vara uppfyllda. Många kommuner hade svårt att svara på detta – kanske beroende på att de inte definierat exakt *när* andelsmålet ska vara uppnått. Man kan dock konstatera att de allra flesta kommuner har kortsiktiga mål för andelen ekologiskt, d v s att de ska vara uppfyllda i år eller nästa år. Endast ett fåtal kommuner har mål som löper flera år fram i tiden.

Andelen ekologisk skolmat 2013 – utfall

Efter att ha frågat om uppsatta mål vad gäller ekologisk skolmat ställde vi en fråga om den reella andelen ekologisk mat som serveras i de kommunala grundskolorna (utfall). Vi ställde frågan för kalenderåret 2013, d v s en summerad andel ekologiskt förra året. I ett diagram överst på nästa sida ser vi hur detta utfall ser ut.

Hur stor andel av den mat som ni köpte in till kommunens grundskolor under 2013 var ekologisk?

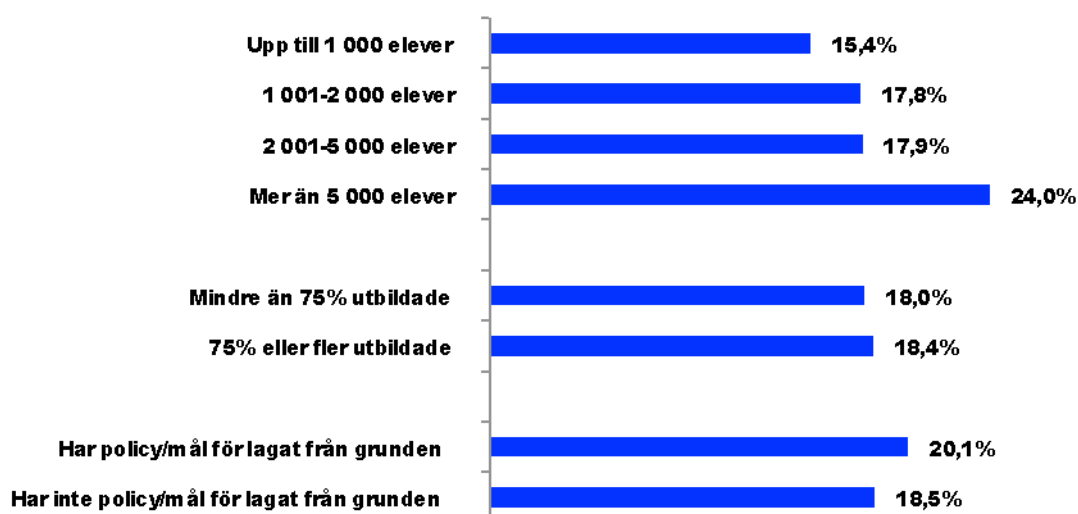
21% av kommunerna nådde under 2013 upp till minst 25% ekologisk skolmat. Regeringen har satt upp ett mål på 25% ekologisk skolmat och enligt vår kartläggning är det alltså endast drygt var femte kommun som idag når upp till detta mål. Snittvärdet bland landets kommuner ligger på 18,5% ekologisk skolmat – en bra bit ifrån regeringens riktlinjer.

Bland de kommuner som redan ligger över 25% ekologiskt så är snittet 31,4% ekologiskt. Bland de kommuner som ligger under regeringens mål ligger detta snitt på 14,7% ekologiskt.

Det finns en del mönster i vilken typ av kommuner som har hög respektive låg andel ekologisk skolmat. Ju större kommun, desto större andel ekologiskt. Dessutom ser man att de kommuner som köper in och serverar mycket ekologisk skolmat ofta också har policies/mål för "lagat från grunden" samt ett frekvent användande av Miljöstyrningsrådets kriterier i livsmedelsupphandlingarna. I diagrammet nedan ser vi hur utfallet för andelen ekologisk skolmat 2013 skiljer mellan olika typer av kommuner.

Andelen ekologisk skolmat 2013

Skillnader mellan olika typer av kommuner

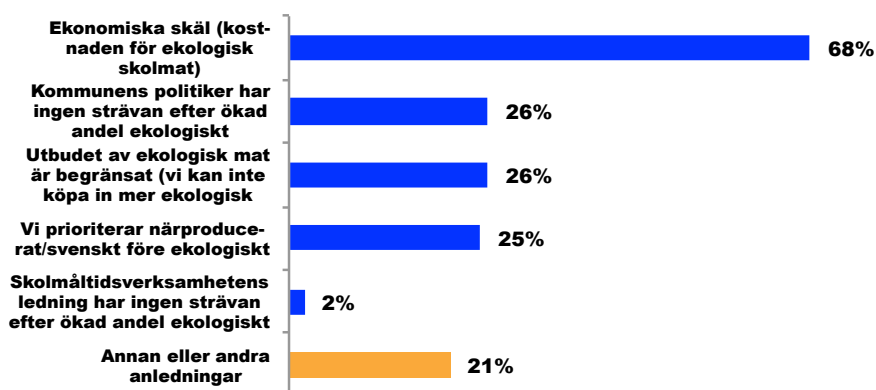

Förklaringar till varför andelen ekologiskt inte är större

Efter att ha frågat om hur stor andel av skolmaten som var ekologisk under 2013 (snitt för landets kommuner: 18,5%) fick kostcheferna svara på varför de inte kunde eller ville köpa in och servera en större andel ekologiskt. Observera att de svarande kunde markera mer än ett svarsalternativ – det kan ju finnas flera skäl till att andelen ekologiskt inte är större än den är.

Varför är inte en större andel av maten som serveras i din kommuns grundskolor ekologisk?

OBS! Flera svarsalternativ kunde markeras

Som vi ser så är den särklassigt viktigaste förklaringen det faktum att ekologisk mat kostar mer att köpa in än konventionell mat. Det är helt enkelt dyrare med ekologisk skolmat och för att hålla budget finns det begränsningar i hur mycket ekologiskt de kan köpa in. Två av tre kostchefer lyfter fram detta skäl till varför andelen ekologisk skolmat inte är större än den de facto är.

Ytterligare tre anledningar nämns bland kommunernas kostchefer: att kommunens politiker inte strävar efter att öka andelen ekologiskt, att utbudet av ekologiskt är begränsat (det är svårt att köpa in mer även om man skulle vilja) samt att de prioriterar närproducerat/svenskt och därför inte kämpar för att öka andelen ekologiskt.

När man analyserar resultatet på denna fråga är det viktigt att beakta att det handlar om skäl för att inte *öka* andelen ekologiskt. I vissa kommuner är andelen ekologisk skolmat kanske redan så hög att man anser att den nuvarande nivån är lagom?

Svarsalternativet "utbudet av ekologisk mat är begränsat" markeras betydligt mer av de stora kommunerna. Bland de största kommunerna (mer än 5 000 grundskoleelever) är det så många som 41% som markerar detta svarsalternativ. Bland de minsta kommunerna (max 1 000 elever på de kommunala grundskolorna) är det bara 15% som markerar detta svarsalternativ. Observera att man köper in och serverar betydligt mer ekologisk skolmat i stora kommuner – såväl om man utgår från andelen ekologiskt som faktiska kvantiteter. Det innebär att många stora kommuner upplever att de "slår i taket" vad gäller ekologiskt. De köper redan idag in stora mängder och uppger att de inte kan få tag på så mycket mer. I små kommuner är såväl andelen som kvantiteten ekologisk skolmat betydligt mindre och de skulle inte alls ha samma problem att öka andelen ekologiskt – om de skulle vilja och ha råd till.

Att skolmåltidsverksamhetens ledning (\approx de själva) skulle sakna ambition att öka andelen ekologisk skolmat är ett svarsalternativ som endast 2% markerar.

Var femte svarande (21%) markerade svarsalternativet "annan eller andra anledningar". Dessa kostchefer fick med egna ord beskriva vad detta var för anledningar. Det finns huvudsakligen fyra typer av "andra skäl" bland de öppna svaren:

1. De uppsatta målen för andelen ekologisk skolmat är så pass nya att de ännu inte har hunnit ge några resultat.

"Har inte funnits något mål för ekologiskt. Under mars 2014 ska dock ett mål klubbas för detta."

"Man har inte jobbat tidigare med ekologiska råvaror. Ny kökschef har ändrat tänket. Nu jobbar vi med att öka andelen."

2. Kostchefen tycker helt enkelt att den nuvarande nivån är lagom – något som kan bero på att de redan idag lever upp till högt uppsatta mål.

"25-30% tycker jag är ett bra mål."

3. Besluten om skolmaten är decentraliserade i många kommuner. Enskilda skolor/rektorer styr över inköpen och kostchefen (eller motsvarande) har svårt att påverka t ex andelen ekologiskt.

"Köken är olika bra på att köpa in ekologiskt."

"Då köken går under verksamhetschefer är styrning upp till varje enhet – hur mycket man satsar – trots påtalade politiska direktiv."

4. Kommunerna får inte lika mycket ekologiskt som de har avtalat/beställt.

"Om vi hade fått allt vi hade beställt skulle vi nå ett högre procenttal."

"Många gånger är det svårt att få ekologiskt p g a att leverantören inte kan få tag i ekologiskt."

Skolmatens ursprung – svenskt och/eller närproducerat

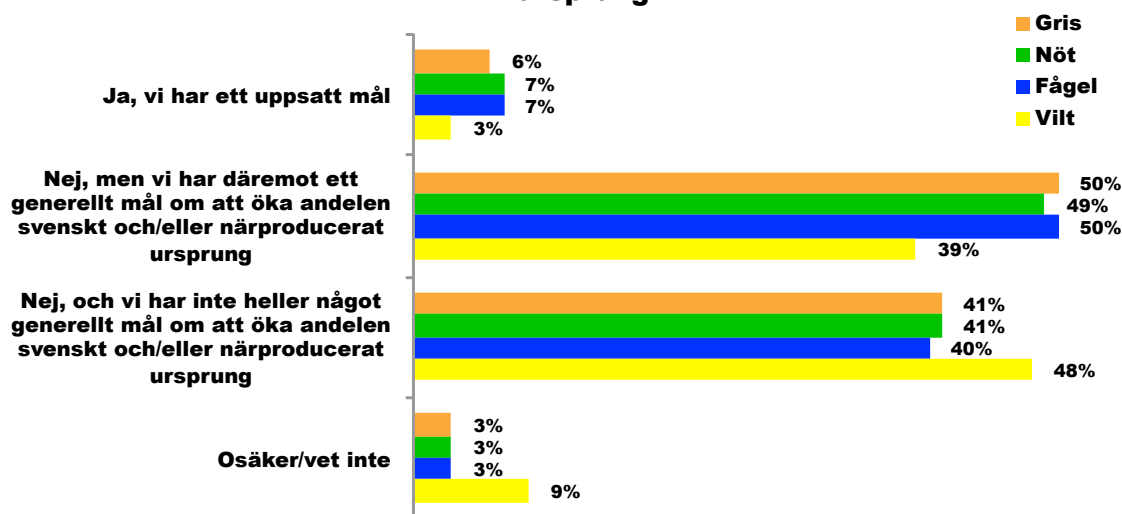
I detta kapitel redovisas resultaten på några frågor i kartläggningen som handlade om skolmatens ursprung. Vi frågade dels om det finns några uppsatta mål för andelen svensk och/eller närproducerad skolmat, dels om själva utfallet, d v s faktisk andel svensk/närproducerad skolmat under 2013. Vi ställde separata frågor för fyra typer av kött – gris, nöt, fågel och vilt – och vi betonade att frågorna handlade om den mat som serveras i kommunens grundskolor.

Vi definierade också tydligt vad vi menade med begreppet "kött":

Med kött menas oberett kött, d v s inte sammansatta produkter som korv, lasagne etc.

Uppsatta mål för skolmatens ursprung

Finns det i din kommun några uppsatta mål för hur stor andel av olika typer av kött (som serveras i kommunens grundskolor) som ska vara av svenskt och/eller närproducerat ursprung?

Det går inte att skriva in direkta ursprungskrav i livsmedelsupphandlingarna, varför det också kan vara svårt att sätta upp exakta mål för andelen svenskt/närproducerat kött. För att inte förvirra de som besvarade enkäten skrev vi tydligt ut följande text:

Vi är medvetna om att man inte kan ställa direkta ursprungskrav i upphandlingarna, men är ändå intresserade av om ni har några uppsatta mål för just svenskt/närproducerat ursprung.

Det finns uppsatta mål för köttets ursprung (svenskt/närproducerat) i mellan 3% och 7% av landets kommuner – beroende på vilken typ av kött det handlar om. Vanligast är att det finns ursprungsmål för nöt- och fågelkött (i 7% av kommunerna). 6% av kommunerna uppger att de har satt upp mål för andelen svenskt/närproducerat griskött och i 3% av kommunerna finns denna typ av mål för viltköttet.

Det vanligaste svaret på frågan var istället att man visserligen inte har något uppsatt mål om exakt andel svenskt/närproducerat kött i skolmaten, men att man ändå har ett generellt mål om att öka andelen svenskt och/eller närproducerat ursprung. Ungefär hälften av kommunerna svarade på detta sätt för de fyra olika typerna av kött.

Nästan lika många (mellan 40% och 48% beroende på typ av kött) svarade att de inte alls har några uppsatta mål för andelen svenskt och/eller närproducerat kött i skolmaten – varken ett mål om en exakt procentandel eller något generellt mål om att öka den relativa mängden svenskt/närproducerat kött.

Ytterligare några svarande visste inte riktigt hur det låg till med dessa mål i deras kommuner och svarade därför "osäker/vet inte" på de olika frågorna/köttstyperna.

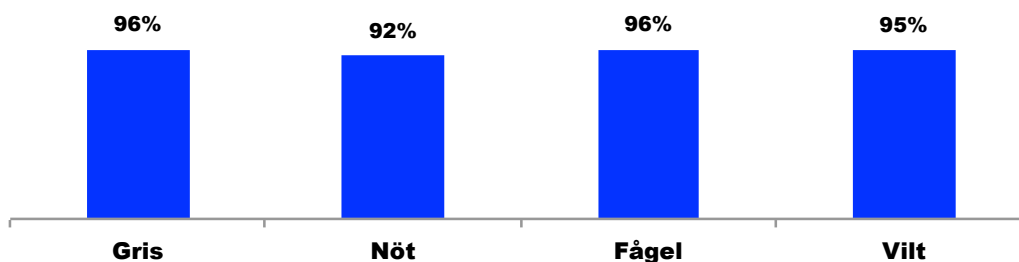
Det fåtal kommuner som uppgav att de har satt upp exakta procentmål för andelen svenskt/närproducerat kött i skolmaten fick också svara på hur stora dessa procentmål är. I diagrammet nedan ser vi snittvärdet för dessa procentmål – för var en av de fyra köttstyperna.

Observera dock att resultatet/staplarna i diagrammet bygger på ett ytterst begränsat antal svarande (eftersom endast ett fåtal kommuner de facto har mål i form av exakta procenttal).

Hur stor andel av det kött som ni köper in till kommunens grundskolor ska, enligt detta mål, vara svenskt och/eller närproducerat?

Medelvärden för de uppsatta målen (andelar svenskt och/eller närproducerat)

OBS! Dessa frågor besvarades endast av de kommuner som de facto har uppsatta mål för andelen svenskt/närproducerat. Eftersom endast ett fåtal av kommunerna har denna typ av mål baserar sig svaren i staplarna nedan på ytterst få svarande. Man ska alltså inte analysera just dessa resultat så detaljerat, utan endast konstatera att de få kommuner som har denna typ av mål ofta sagt att allt kött som köps in ska vara svenskt och/eller närproducerat.

Man kan sammanfatta resultatet i diagrammet på följande sätt: endast ett litet antal kommuner har satt upp exakta procentmål för andelen svensk/närproducerad skolmat, men bland de kommuner som ändå har satt upp denna typ av procentmål så har de flesta ambitionen/målet att allt kött (100%) ska vara just svenskt/närproducerat.

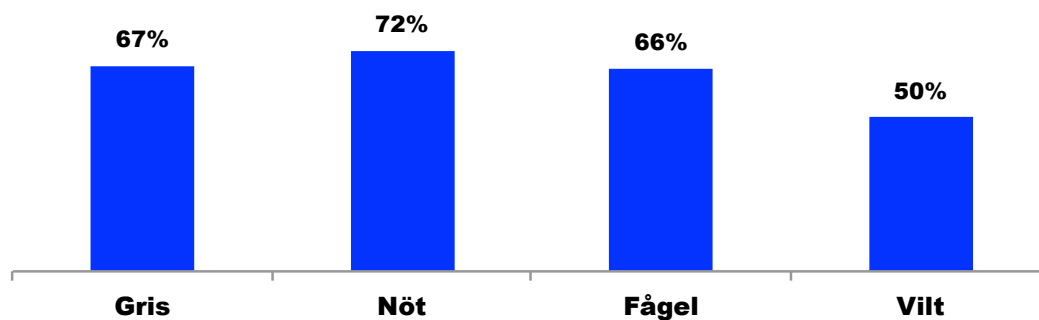
Andelar svenskt/närproducerat kött i skolmaten 2013 – utfall

Efter att ha svarat på frågor om uppsatta mål för andelen svenskt/närproducerat kött i skolmaten fick kostcheferna uppge hur stor andel av de mängder kött som serverades i de kommunala grundskolorna under 2013 som faktiskt var svenskt och/eller närproducerat. Överst på nästa sida finns ett diagram som visar dessa procentandelar (utfall).

Hur stor andel av olika typer av kött, som serverades i kommunens grundskolor, var under 2013 av svenskt och/eller närproducerat ursprung?

Medelvärden för andelar svenskt och/eller närproducerat kött under 2013

OBS! Medelvärdena nedan baserar sig endast på de kommuner/kostchefer som kunde ange en andel svenskt och/eller närproducerat kött för 2013. På frågan om griskött svarade 45% "kan ej uppskatta denna andel". För nötkött var det 41%, för fågel 44% och för viltkött 68% som svarade att de inte kunde uppskatta andelen svenskt och/eller närproducerat.

Två tredjedelar av det gris- och fågelkött som serverades i de kommunala grundskolorna förra året var svenskt och/eller närproducerat. En något högre andel av nötköttet (72%) var svenskt/närproducerat under 2013 och "endast" hälften av allt viltkött hade svenskt och/eller närproducerat ursprung.

Observera att många av kostcheferna – mellan 41% och 68% – svarade "kan ej uppskatta denna andel" på frågorna om de olika köttsorternas ursprung. Även om resultaten i diagrammet ovan endast visar hur det ser ut i en del av landets kommuner – långt ifrån alla – så får man ändå en bra bild av hur mycket svenskt/närproducerat kött som serveras i de kommunala grundskolorna runt om i landet.

När man studerar resultatet på denna fråga mer i detalj så ser man att andelen svenskt/närproducerat kött över lag är större i kommuner som har...

- ... kostpolitiska program för skolmaten
- ... en hög andel ekologisk skolmat
- ... uppsatta policies/mål för "lagat från grunden"
- ... använt sig av Miljöstyrningsrådets kriterier i sina livsmedelsupphandlingar

Sambandet är extra starkt mellan Miljöstyrningsrådets kriterier och utfallet vad gäller skolmatens ursprung. D v s att de kommuner som använder sig av MSR:s kriterier i upphandlingarna har en betydligt större andel svenskt/närproducerat kött i skolmaten. Även om resultatet egentligen inte säger något om kausalitet, d v s vad som påverkar vad (orsak-verkan), så är det rimligt att tolka resultatet som att användande av MSR:s kriterier kraftigt bidrar till att öka andelen svenskt/närproducerat kött i skolmaten.

Kommunernas krav i livsmedelsupphandlingarna

I detta kapitel tittar vi på hur vanligt det är att kommunerna använder sig av Miljöstyrningsrådets (MSR:s) krav/kriterier i sina livsmedelsupphandlingar. Vi skiljer mellan tre olika produktgrupper; kött, kyckling och ägg.

Vi ställde också en fråga per produktgrupp ifall kommunerna ställer andra krav (än Miljöstyrningsrådets krav) för att säkerställa de upphandlade produkternas ursprung.

När vi specificerade vad vi menar med kött, kyckling och ägg utgick vi ifrån MSR:s egna definitioner av dessa begrepp:

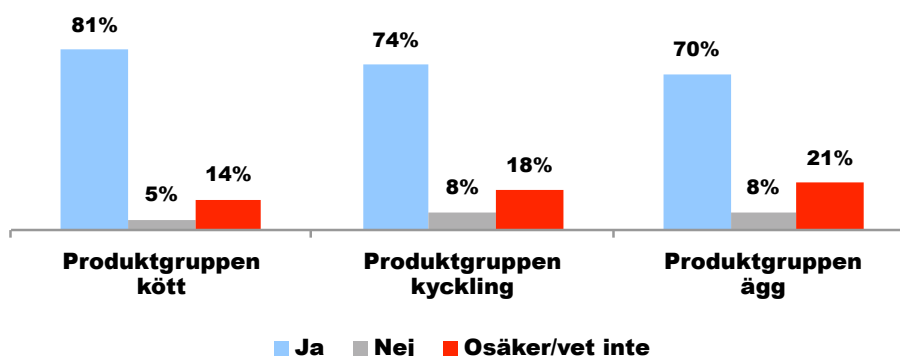
Med kött menas i dessa frågor gris-, nöt- och lammkött samt sammansatta produkter med ett innehåll av kött på minst 10%.

Med kyckling menas i dessa frågor kycklingkött samt sammansatta produkter med ett innehåll av kyckling på minst 10%.

Med ägg menas i dessa frågor ägg samt sammansatta produkter med ett innehåll av ägg på minst 20%.

Användande av Miljöstyrningsrådets krav

Om du tänker på den senaste eller just pågående livsmedelsupphandlingen för kommunens grundskolor: använde ni då något eller några av Miljöstyrningsrådets krav (minst baskravsnivå)?

En mycket stor andel av kommunerna använder sig av MSR:s kriterier i sina livsmedelsupphandlingar. När det gäller produktgruppen kött är det mer än 80% av kommunerna som svarar att de utgick från MSR:s kriterier i sin senaste upphandling. För kyckling är denna andel 74% och för ägg 70%.

Man kan alltså konstatera att MSR:s kriterier är mycket populära och väl använda bland kommunerna. Som vi tidigare sett så verkar också användandet av dessa kriterier tydligt öka den faktiska mängden svensk/närproducerad mat ute i de kommunala skolorna. Man kan alltså, lite förenklat, säga att kommunerna både använder och har glädje av Miljöstyrningsrådets kriterier.

Observera dock att en hyfsat stor andel av kostcheferna svarar "osäker/vet inte" på de tre frågorna/produktgrupperna.

Det finns tydliga och intressanta samband i resultaten när man granskar vilken typ av kommuner som använder MSR:s kriterier extra mycket. Det visar sig nämligen att de kommuner som...

... har ett kostpolitiskt program för skolmaten

... har en hög andel utbildad skolmåltidspersonal

... har en hög andel ekologisk skolmat

... också använder sig av MSR-kriterierna i större utsträckning än övriga kommuner.

Det finns också tydliga skillnader mellan stora och små kommuner när det handlar om användande av MSR:s kriterier. Generellt gäller att ju större kommun, desto vanligare att de använt sig av MSR:s kriterier i sin senaste livsmedelsupphandling. Bland de största kommunerna (mer än 5 000 grundskoleelever) är det så många som 92% som uppger att de använt sig av dessa kriterier för produktgruppen kött. Bland de minsta kommunerna (max 1 000 grundskoleelever) är denna andel endast 70%. Och samma skillnader mellan stora och små kommuner ser vi när vi studerar produktgrupperna kyckling och ägg.

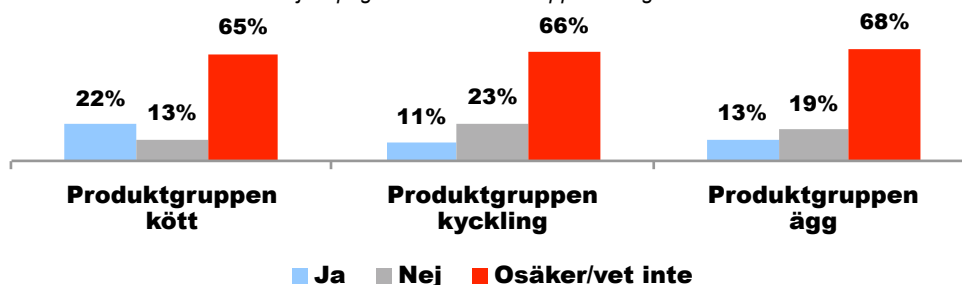
Andra krav än MSR:s kriterier

De som uppgav att de inte använt sig av MSR:s kriterier i sin senaste livsmedelsupphandling samt de som svarade "osäker/vet inte" på frågorna för dessa tre produktgrupper fick svara på om de använt sig av några andra krav än just MSR:s kriterier.

Eftersom de allra flesta uppgav att de använt sig av Miljöstyrningsrådets kriterier i sin senaste upphandling så var det endast ett mindre antal kostchefer som besvarade frågorna om andra krav.

I den senaste eller just pågående livsmedelsupphandlingen för kommunens grundskolor: ställde ni några andra krav (än MSR:s krav) för att säkerställa ursprunget när det gällde produktgrupperna kött, kyckling och ägg?

OBS! Dessa frågor besvarades endast av dem som svarade "nej" eller "osäker/vet inte" på frågan om de hade använt några av MSR:s krav (minst baskravsnivån) vid den senaste eller just pågående livsmedelsupphandlingen.

Som vi ser svarar de allra flesta av dessa kostchefer "osäker/vet inte" på frågorna om andra krav än MSR:s när det gäller de tre olika produktgrupperna. Endast 22% av dessa få kostchefer ställde några andra krav än MSR:s kriterier i sin senaste upphandling av kött. För produktgruppen kyckling är motsvarande andel 11% och för produktgruppen ägg 13%.

Eftersom MSR:s kriterier så totalt dominerar bland kraven i livsmedelsupphandlingarna, och eftersom det därför var så få kostchefer/kommuner som besvarade denna fråga om andra krav, så är det svårt att se några egentliga mönster i svaren. Det är alltså svårt att se om det är någon speciell typ av kommuner som ställer dessa andra krav.

De som ändå uppgav att de hade ställt andra krav än Miljöstyrningsrådets för att säkerställa ursprunget när det gällde de olika produktgrupperna fick med egna ord berätta vad det handlade om för typer av krav. Det var inte många som skrev några öppna svar på dessa frågor eftersom det var så få kommuner som de facto hade ställt andra krav än MSR:s för att säkerställa produkternas ursprung.

Några kommuner svarade att de hade ställt krav på att produkterna skulle vara svenska. Om de verkligen hade ställt direkta ursprungskrav i upphandlingen ska vi låta vara osagt, eftersom detta inte är tillåtet enligt LOU.

"Svenskt kött även i halvfabrikaten."

"Svenskt nöt- och griskött."

En kommun uppgav att de hade ställt krav på förpackningsstorleken och några kommuner skrev "EU-direktiven" som svar på frågan.

"Förpackningsstorlekar."

"EU-direktiven, som till vissa delar täcker Miljöstyrningsrådets baskrav."

När det gällde produktgruppen ägg var det flera kommuner som svarade att de hade ställt andra upphandlingskrav än MSR:s. Flera av dessa uppgav att de hade ställt krav på ekologiska ägg/KRAV-märkta ägg. Någon kommun skrev att de hade ställt krav på att äggen skulle komma från salmonellafria höns och några kommuner hade krävt frigående höns.

"Att färska ägg ska vara fria från salmonella samt att det ska vara frigående höns."

"Ekologiska."

"KRAV-märkta ägg från lokalt hönseri!"

"Vi har en motion som säger att vi ska ha ägg från frigående höns."

Livsmedelskostnaden för skollunchen

I de senaste årens kartläggningar har vi undersökt kommunernas livsmedelskostnader för lunchen i grundskolan. I detta kapitel redovisas årets resultat på denna fråga, d v s hur mycket pengar, i kronor och ören, som kommunerna lägger på grundskolmaten.

Livsmedelskostnaden för maten i grundskolan

Kostcheferna fick svara på hur mycket pengar deras kommuner lade på skollunchen (grundskolan) en genomsnittlig dag förra året, d v s 2013.

Vi är medvetna om att många kostchefer tycker att det är svårt att besvara denna fråga om kostnaderna för skollunchen på de kommunala grundskolorna. Det visar sig också att en del kostchefer hoppar över denna fråga eftersom de inte kan uppge en exakt siffra. 197 kostchefer/kommuner besvarade dock frågan om livsmedelskostnaden i de kommunala grundskolorna.

Det kan finnas olika skäl till att kostcheferna/kommunerna har svårt att besvara kostnadsfrågan. Vissa kostchefer upplever att vårt sätt att definiera livsmedelskostnader, d v s vår exakta definition av den kostnad som vi frågade efter, inte var den mest relevanta i deras kommun. Till exempel finns det en del kommuner som brukar räkna ut livsmedelskostnaden per *ätande* elev – inte per *inskriven* elev, som vi frågar efter. Och i en del kommuner räknar man inte alls ut några livsmedelskostnader utan fokuserar istället på de totala kostnaderna för skolmaten, d v s även personalkostnader, transporter etc.

Trots att det alltså inte finns någon enhetlig standard bland kommunerna om hur man ska beräkna livsmedelskostnaden så är vi mycket nöjda med att så många kostchefer ändå bemödade sig att räkna ut det vi frågade efter – vi fick trots allt in svar från den absoluta merparten av kommunerna, och resultatet är utan tvekan mycket tillförlitligt och intressant.

För att alla skulle veta hur de skulle besvara denna fråga så definierade vi först exakt vad vi menar med livsmedelskostnad. Så här skrev vi i enkäten:

Det vi frågar efter är...

... livsmedelskostnaden, d v s kostnaden för hela lunchen (all mat och dryck, men inte transporter, personalkostnader etc.)

... endast lunchmåltiden, d v s inte några andra måltider i skolan (frukost, mellanmål etc)

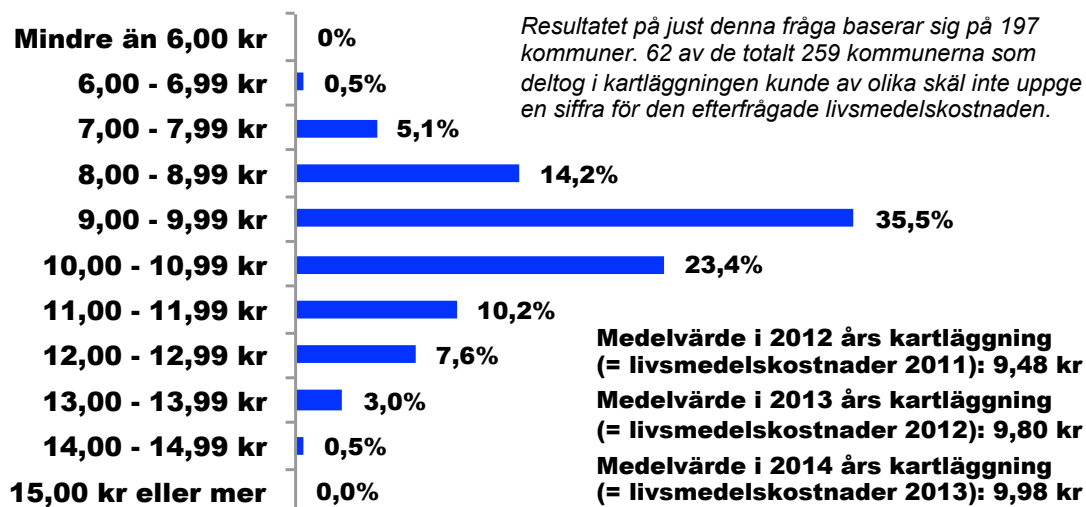
... kostnaden per elev, d v s räkna inte med eventuella vuxna som äter skollunchen (t ex pedagogiska måltider)

... kostnaden per inskriven elev – inte kostnaden per ätande elev

... den faktiska kostnaden för 2013 – inte den budgeterade kostnaden

Vi poängterade också att kostcheferna skulle ange ett så exakt belopp de kunde räkna ut. I de flesta kommuner kunde de verkligen ge ett exakt svar – ner på öret – medan de i andra kommuner svarade lite mer approximativt.

Vilken var den genomsnittliga livsmedelskostnaden per grundskoleelev och lunchmåltid i din kommun förra året (2013)?

Snittkostnaden för en svensk grundskoleelevs skollunch låg 2013 på 9,98 kr. I förra årets kartläggning – dvs 2012 års värden – låg kostnaden på 9,80 kronor. I kartläggningen 2012 (2011 års värden) var kostnaden 9,48 kr. Kostnaden har alltså endast ökat marginellt från 2011 till 2013 och fortfarande har man inte nått upp till 10-kronorsnivån.

När man analyserar hur denna kostnad utvecklats de senaste åren så ska man relatera detta till det fokus som har varit på offentlig mat/skolmat på senare tid. Skolmatsfrågorna har fått en ökad dignitet i debatt och media och engagemanget för dessa frågor har dessutom ökat avsevärt bland landets kommunpolitiker under innevarande mandatperiod (läs mer om detta längre fram i rapporten). Det opinionsmässiga uppsvinget för den svenska skolmaten har dock inte smittat av sig på kommunernas faktiska betalningsvilja eller betalningsmöjligheter, utan fortfarande är det en ganska blygsam summa pengar som läggs på grundskoleelevernas lunchmåltider.

För att detta resultat ska tolkas på ett rättvist och rimligt sätt måste man naturligtvis påpeka att skolmatens kvalitet styrs av så mycket mer än bara den kommunala plånbokens storlek. Livsmedelskostnaden och dess utveckling över tiden ger dock en fingervisning om hur prioriterade dessa skolmatsfrågor är runt om i landets kommuner.

Som vi ser i diagrammet ovan så varierar kostnaden en hel del mellan kommunerna. Var femte kommun lägger mindre än nio kronor på en skollunch och endast 10% av kommunerna lägger tolv kronor eller mer. Den kommun som har lägst kostnader ligger på 6,94 kr medan den kommun som spenderar mest på skollunchen har en snittkostnad på 14,74 kr – alltså mer än dubbelt så mycket som den mest "sparsamma" kommunen.

Det kan finnas många olika förklaringar till de stora variationerna mellan kommunerna. Skolorna kan t ex ha olika inriktning och elevunderlag i olika kommuner. Frånvarostatistiken kan också se olika ut runt om i landet – något som kan påverka relationen mellan inskrivna och ätande elever. Hur man har organiserat kostverksamheten i kommunen (centralt, lokalt/decentraliserat, utlagt på entreprenad etc) spelar också roll. Och relationen mellan livsmedelskostnader och övriga kostnader, t ex personal och transporter, varierar mellan olika kommuner (det är viktigt att poängtera att det inte var totalkostnaderna för skollunchen som vi frågade efter, utan just livsmedelskostnaderna). Trots alla dessa förklaringar kan man inte bortse från det remarkabla i att skillnaderna mellan kommunerna är så stora. Det råder inget tvivel om att ambitionsnivån och engagemanget för skolmaten varierar en hel del mellan landets kommuner.

När man detaljstuderar just dessa resultat så ser man att livsmedelskostnaderna är högst i de minsta kommunerna (i detta fall mätt utifrån antalet elever i de kommunala grundskolorna). Livsmedelskostnaderna är också högre i kommuner med kostpolitiska program jämfört med i kommuner som inte har tagit fram sådana program. Generellt verkar det också finnas ett visst samband mellan å ena sidan andelen ekologisk skolmat, å andra sidan livsmedelskostnaden för en skollunch; ju högre andel ekologisk skolmat, desto högre livsmedelskostnad.

I diagrammet nedan ser vi hur livsmedelskostnaden varierar mellan olika typer av kommuner:

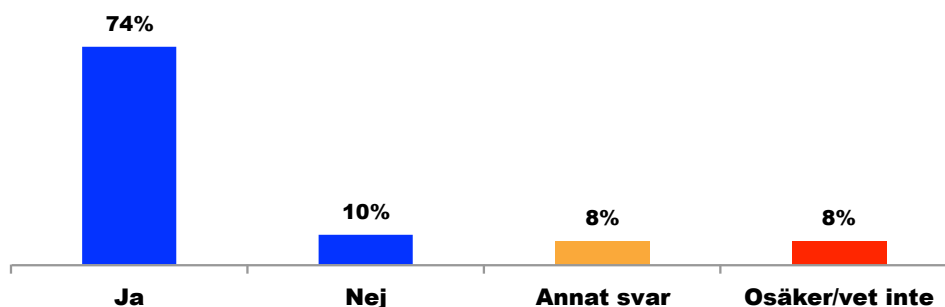
Nämnas kan också att kommuner där det finns en kostchef har en livsmedelskostnad på 9,95 kr medan de kommuner som saknar en kostchef (eller motsvarande) har en genomsnittlig livsmedelskostnad på 10,32 kr. En sannolik tolkning av dessa skillnader är att en kostchef ofta arbetar för att förhandla ner priset och därmed sänka kostnaderna.

Uppmuntran av mindre producenter & leverantörer

För att öka mängden lokalt producerad mat i de kommunala skolorna så arbetar många kommuner aktivt med att uppmuntra mindre producenter och leverantörer att lämna anbud i de offentliga upphandlingarna. Det kan ske på olika sätt, t ex genom att dela upp produktgrupperna i mindre delar, att tillåta leveranser endast vissa tider på året eller att erbjuda möjligheten att leverera varorna till ett enda ställe – ofta en så kallad samlastningscentral.

Vi ville undersöka hur vanligt det är att kommunerna försöker uppmuntra mindre, lokala aktörer att lämna anbud och ställde därför en fråga om just detta i årets kartläggning.

Har ni i den senaste eller just pågående livsmedelsupphandlingen för kommunens grundskolor möjliggjort för mindre producenter & leverantörer att lämna anbud (t ex dela upp produktgrupperna i mindre delar/undergrupper, dela upp volymerna i mindre leveransenheter eller medge leverans endast vissa tider på året)?

Tre av fyra kommuner uppger att de i den senaste eller just nu pågående upphandlingen uppmuntrat mindre aktörer att lämna anbud. Endast var tionde svarar nej på frågan. 8% är osäkra och lika många markerar "annat svar".

Man kan alltså konstatera att det är mycket vanligt att man agerar proaktivt ute i kommunerna och försöker underlätta för mindre aktörer – ofta lokala – att lämna anbud.

Att uppmuntra mindre aktörer på detta sätt är extra vanligt i kommuner som...

... är stora (har många elever på de kommunala grundskolorna)

... har kostpolitiska program

... har en kostchef (eller motsvarande person/funktion)

... har en hög utbildningsnivå hos skolmåltidspersonalen

... har en hög andel ekologisk skolmat

... använder sig av Miljöstyrningsrådets kriterier vid livsmedelsupphandlingarna

Särskilt när det gäller användande av Miljöstyrningsrådets kriterier är sambandet mycket starkt. D v s: i kommuner som använder MSR:s kriterier i upphandlingarna är det mycket vanligt att man också arbetar aktivt med att uppmuntra mindre, lokala producenter och leverantörer att lämna anbud.

De 8% som markerade "annat svar" på frågan om de på något sätt möjliggjort för mindre producenter & leverantörer att lämna anbud i livsmedelsupphandlingarna fick med egna ord skriva ned vad detta "annat svar" innebär. Det var huvudsakligen fyra typer av svar som fanns att läsa:

1. Vissa kommuner har försökt underlätta för mindre producenter och leverantörer att lämna anbud men har inte fått någon respons från dem. Nu vet de inte riktigt hur de ska hantera situationen i kommande upphandlingar.

"Vid näst sista upphandlingen försökte vi att dela upp i mindre produktgrupper för att mindre leverantörer skulle kunna lämna anbud. Men vi fick inte någon som gjorde det."

"Vi försökte med enbart färskt kött, och att de som ville kunde lägga anbud i den kommun som de önskade lägga. Men det var ingen som svarade. Nu har Menigo fått det stora anbudet och vi förhandlar om färskt kött med dem."

2. Andra kommuner har underlättat för mindre aktörer inom vissa produktgrupper men inte *andra* – svaret på frågan varierar från produkt till produkt.

"Ja, för frukt och grönt."

"Grönsaker, vilt, mejerivaror."

3. Ytterligare ett antal kommuner har lagt ut måltidsverksamheten på entreprenad och kan endast påverka – eller försöka påverka – via dessa företag. En indirekt, snarare än en direkt, påverkan alltså.

"Vi har en önskan att vår entreprenör, Sodexo, ska använda lokala producenter."

"Det är vår leverantör av skolmat som gör alla inköp och väljer leverantör av livsmedel."

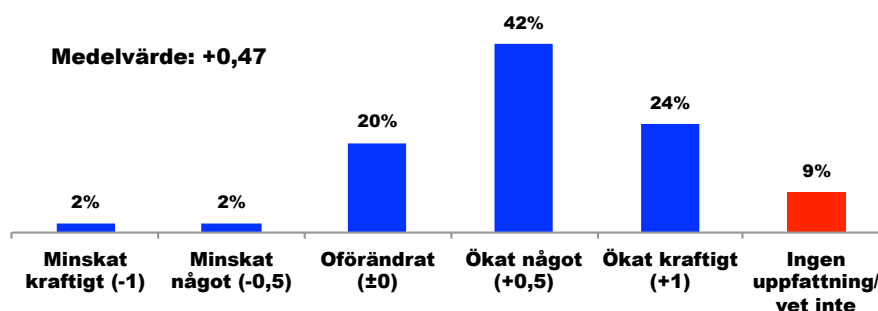
4. Några kommuner svarade att de ännu inte gjort något specifikt för att underlätta mindre producenters och leverantörers anbudsgivande, men att de är på gång att göra det.

"Vi ordnar träff mellan våra stora grossister och mindre leverantörer för att de ska kunna hitta samarbetsformer. Vi frågar våra mindre producenter vad vi kan göra för att underlätta för dem. Dock har vi inte bestämt hur ännu."

Kommunpolitikernas engagemang i skolmaten

De senaste åren har den offentliga maten i allmänhet och skolmaten i synnerhet uppmärksamats allt mer i samhällsdebatten. Medierna bevakar dessa frågor mer än tidigare och politiker talar allt oftare om behovet av kvalitet i skolmaten. Men hur upplever kostcheferna att det är ute i kommunerna, bland de lokala politikerna? Har deras intresse och engagemang för skolmaten förändrats på något sätt under innevarande mandatperiod?

Upplever du att kommunpolitikernas intresse och engagemang för skolmatens kvalitet ökat eller minskat de senaste fyra åren, dvs under den innevarande mandatperioden? Frågan gäller hur du upplever att det är i just din kommun.

Som vi ser så upplever kostcheferna att kommunpolitikerna blivit klart mer intresserade och engagerade i skolmatsfrågor under de senaste åren. Två av tre kostchefer (66%) svarar att politikerna i deras kommun blivit mer eller mycket mer intresserade/engagerade i dessa frågor under innevarande mandatperiod. Endast 4% svarar att kommunpolitikernas intresse och engagemang minskat något eller kraftigt. I var femte kommun har kommunpolitikerna inte förändrat sitt intresse och engagemang i dessa frågor under de senaste åren (enligt de kostchefer som besvarade enkäten).

Det är viktigt att betänka att resultatet på frågan visar att kommunpolitikernas intresse och engagemang ökat avsevärt på senare tid – inte hur stort detta engagemang var från början. Frågan handlar alltså om en *relativ* förändring snarare än om en *absolut* nivå på intresse/engagemang.

Man ser stora skillnader i svar mellan olika typer av kommuner. De kommuner där politikerna upplevs ha ökat sitt intresse och engagemang mest är de som...

- ... är stora (räknat utifrån antalet elever i kommunens grundskolor)
- ... har kostpolitiska program
- ... har policies/mål för "lagat från grunden"
- ... har en hög andel utbildad personal i skolmåtidsverksamheten

Medelvärdet på en skala från -1 till +1 (se diagrammet ovan) ligger så högt som 0,47 för samtliga kommuner. I de största kommunerna (mer än 5 000 grundskoleelever) är detta medelvärde så högt som 0,60 medan det "endast" ligger på 0,38 i de minsta kommunerna (max 1 000 grundskoleelever). Även när man studerar utbildningsnivån i skolmatsverksamheten är resultatskillnaderna stora; i kommuner med mer än 50% utbildade ligger medelvärdet på 0,50 medan det är så lågt som 0,28 i kommuner där mindre än hälften av personalen i skolmåtidsverksamheten har relevant utbildning.

Avslutande kommentarer

Kartläggningen avslutades med att vi ställde en helt öppen fråga till kommunernas kostchefer:

Har du några andra kommentarer eller förtydliganden som inte täcks upp av de frågor som hittills ställts i undersökningen?

Det var en mängd olika tankar och idéer som skrevs ner av kommunerna/kostcheferna:

Vissa påpekar hur svårt det är att räkna ut livsmedelskostnaden för en skollunch. Bland annat är det vissa kommuner som i sina egna beräkningar utgår från ätande elever istället för inskrivna elever.

"Vore det inte mer realistiskt att räkna utifrån det faktiska antalet ätande, som i de allra flesta fall är lägre än antalet inskrivna elever?"

"Siffran för kostnad per inskriven lunchportion i grundskolan är omöjlig att ta fram med vår kommuns organisation."

"Väldigt svåra frågor att svara på. Vi räknar inte livsmedelskostnad på det sätt som ni gör."

Andra kommentarer handlar om ursprungsfrågan och hur svårt det är att styra upphandlingarna mot svenskt och närproducerat. En kommentar handlar om hur man definierar vad som är närproducerat.

"Att sätta upp mål för hur stor andel av inköpen som ska vara svenskt och/eller närproducerat känns inte som en genomförbar fråga då vi lever med LOU."

"Frågan om närproducerat och mål kring detta vet jag inte riktigt hur den ska hanteras. Hur ska vi kunna ha sådana mål om inte lagen tillåter detta? Svårt att ha mål som vi inte kan sträva mot."

"Vi ställer djurskyddskrav som motsvarar de vi har i Sverige och inom EU. Vi får inte skriva i upphandlingen att vi ska ha svenskt. Detta har gjort att vi fått 100% svenskt fläskkött men danskt nötkött. Vad menar ni med närproducerat? I Skåne är Danmark nära."

En av de svarande klagade på personalen ute i köken – att de saknar relevant utbildning och erfarenhet.

"Det finns för många i kökspersonalen i den offentliga sektorn som aldrig jobbat inom den privata sektorn. För många kockar utan utbildning och de har svårt att utvecklas när de är på samma arbetsplats i många år."

Några kommuner kommenterade det samarbete som de har med andra kommuner vid livsmedelsupphandlingar. Sådana samarbeten verkar inte vara helt problemfria.

”Vi samverkar tio kommuner i en livsmedelsupphandling där åsikterna är olika. Personligen hade jag velat ställa Miljöstyrningsrådets miljökrav vid upphandlingen, men det blev tyvärr inte så. Inköp har för stor påverkan och ovilja i dagsläget.”

”Det anbud vi har idag har vi ihop med xx (namngivna kommuner som här får vara anonyma, förf. anm.). Tidigare har jag som kostchef gjort det själv. Detta anbud är inte bra!”